

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“SİĞORTA BAZARINDA MƏSULİYYƏT SİĞORTASININ İNKİŞAF
İSTİQAMƏTLƏRİ” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Məmmədli Sara Kamran qızı

BAKİ - 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov F.S

“ ____ ” _____ 20__-ci il

**“Sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının inkişaf istiqamətləri”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 Maliyyə

İxtisaslaşma: Sığorta işinin təşkili

Qrup: 670

Magistrant
Məmmədli Sara Kamran qızı

_____imza

Elmi rəhbər :i.ü.f.d.,dos.Qarayev A. İ

_____imza

Proqram rəhbəri:i.ü.f.d., dos.Seyfullayev İ.Z

_____imza

Kafedra müdiri :i.e.d., prof. Kəlbiyev Y.A

_____imza

BAKİ – 2019

The relevance of the research topic. Comparing with other countries liability insurance has not developed enough. The low level of insurance culture in the country, the lack of adequate legal framework, and, most importantly, insufficient demand of potential insurers for the liability insurance hinders sufficient development of this sector of insurance.

In this context, it is required to realize a complex of legal, organizational and methodological measures for the transformation of liability insurance into the strategic direction of insurance and its development in a modern environment.

Purpose and task of the research. The main purpose of the research is to explore current situation of the liability insurance in the insurance market of Azerbaijan and to identify its development directions.

For this purpose the following tasks will be reviewed:

- to study essence of the liability insurance, its classification, its place and role in insurance market;
- to evaluate and analyze current status of the liability insurance in insurance market;
- to identify development directions of liability insurance in country's insurance market.

Research methods used. The research uses such methods as systematic economic analysis, comparative analysis, generalization, logical approach.

Research information base encompasses provisions of normative legal acts, monographs, periodicals materials annual collections and reports of the State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan.

Result of the research. Liability insurance has not developed sufficiently in Azerbaijan. Study of the insurance market of the country shows that compulsory types of the liability insurance are more developed and spread in comparison with its voluntary types. This can be largely associated with the compulsory nature of these types of liability insurance and the difficulty of avoiding them.

Keywords: insurance, liability insurance, insurers, development prospects.

M Ü N D Ə R İ C A T

Giriş	4
FƏSİL 1. Məsuliyyət sığortası və onun sığorta bazarında yeri və rolu.....	8
1.1. Bazar münasibətləri şəraitində sığortanın iqtisadi mahiyyəti və əhəmiyyəti.....	8
1.2. Məsuliyyət sığortası anlayışı, onun mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri.....	16
1.3. Məsuliyyət sığortasının müasir təsnifatı.....	23
FƏSİL 2. Respublikanın sığorta bazarının və məsuliyyət sığortasının müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	34
2.1. Azərbaycanın müasir sığorta bazarının təhlili.....	34
2.2. Sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi	42
2.3. Məsuliyyət sığortası üzrə beynəlxalq təcrübə və onun milli sığorta bazarında tətbiqi imkanları.....	49
FƏSİL 3. Müasir iqtisadi şəraitdə məsuliyyət sığortasının əsas problemləri və inkişaf perspektivləri.....	56
3.1. Müasir dövrdə məsuliyyət sığortasının əsas problemləri.....	56
3.2. Azərbaycanın sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının inkişaf istiqamətləri.....	63
Nəticə	69
İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı.....	76

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Məsuliyyət sığortası üçüncü şəxslərə dəyən zərərlərlə bağlı sığortalının maraqlarının qorunmasına xidmət edən effektiv bir fəaliyyət sahəsidir. Məsuliyyət sığortasında sığortaçı sığortalı tərəfindən üçüncü şəxslərin həyatı, sağlamlığı və ya əmlakına zərərin vurulması nəticəsində ortaya çıxan öhdəliklər üzrə məsuliyyət riskini öz üzərinə götürür.

Dünyanın əksər ölkələrində məsuliyyət sığortası dinamik inkişaf edən, sığorta şirkətlərinə yaxşı qazanc gətirən, sığortalılara isə sabahkı günə və biznesin sabitliyinə inam yaradan bir sığorta sahəsi kimi qəbul olunur.

Ölkəmizdə sığorta mədəniyyətinin aşağı olması, müvafiq hüquqi bazanın formalaşdırılmaması və ən əsası potensial sığortalıların məsuliyyət sığortası növlərinə tələbatının zəif olması sığortanın bu sahəsinin kifayət qədər inkişafına əngəl yaratmışdır.

Lakin son illərdə bu sahədə vəziyyət müsbətə doğru dəyişməkdədir. Belə ki, sığorta bazarında məsuliyyət sığortasına və onun növlərinə istər sığortalılar, istərsə də sığortaçılar tərəfindən böyük maraq müşahidə olunur. Məhz buna görə son illər məsuliyyət sığortasının bir çox növləri, məsələn avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətlərinin sığortası, daşıyıcıların məsuliyyət sığortası, işəgötürənlərin məsuliyyət sığortası, peşə məsuliyyətinin sığortası, məhsul istehsalçısının məsuliyyətinin sığortası və s. yerli sığortaçıların sığorta portfelinin strukturunda əhəmiyyətli mövqe tutmuşlar.

Ölkənin sığorta bazarının tədqiqi onu deməyə əsas verir ki, hazırda respublikada məsuliyyət sığortasının könüllü növləri ilə müqayisədə icbari növləri daha çox inkişaf etmiş və yayılmışdır. Bu əsasən məsuliyyət sığortasının qeyd olunan növlərinin icbari xarakteri və onlardan yayınmanın çətinliyi ilə əlaqələndirilə bilər.

Ötən il məsuliyyət sığortasının icbari növləri üzrə 92,9 milyon manat, könüllü növləri üzrə isə 19,3 milyon manat sığorta haqları yığılmışdır. Məsuliyyət sığortasının icbari növləri üzrə yığımlar sığorta bazarında ümumilikdə yığılmış sığorta haqlarının 16,7%-ni təşkil etmişdir. İcbari məsuliyyət sığortasının bütövlükdə məsuliyyət sığortası sektorundakı payı isə keçən il 82,8% səviyyəsində olmuşdur.

Aparılan təhlillər onu da göstərir ki, respublikamızda məsuliyyət sığortasının inkişafı digər ölkələrlə müqayisədə hələ də qanəedici səviyyədə deyildir.

Məsuliyyət sığortasının müasir şəraitdə sığortanın strateji cəhətdən əhəmiyyətli bir istiqamətinə çevrilməsi, onun problemlərinin və inkişaf perspektivlərinin öyrənilməsini, araşdırılmasını zəruri edir və tədqiqat mövzusu kimi bu mövzunun seçimini şərtləndirir.

Problemin öyrənilmə səviyyəsi. Məsuliyyət sığortasının mahiyyəti, xüsusiyyətləri, əsas növləri, sığorta bazarındakı yeri və rolu, məsuliyyət sığortasının inkişaf istiqamətləri və bir çox digər məsələlər yerli və xarici tədqiqatçılar tərəfindən geniş araşdırılmış, tədqiq edilmişdir.

Qeyd etdiyimiz məsələlər əsasən N.N.Xudiyev, B.A.Xankişiyev, M.Həsənlı, P.N.Abdullayev, V.V.Şaxov, S.K.Kazansev, İ.T.Balabanov, V.B.Qomellya, N.B.Qrişenko, N.L. Marenkov, E.İ.İvaşkina və başqalarının əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədini respublikamızın sığorta xidmətləri bazarında məsuliyyət sığortasının müasir vəziyyətini araşdırmaq və onun inkişaf istiqamətlərini müəyyən etmək təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin həlli nəzərdə tutulur:

- məsuliyyət sığortasının mahiyyətinin, xüsusiyyətlərinin, təsnifatının, sığorta bazarındakı yeri və rolunun araşdırılması;

- respublikanın müasir sığorta bazarının tədqiq edilməsi;

- sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının müasir vəziyyətinin təhlil edilməsi və qiymətləndirilməsi;

- məsuliyyət sığortası üzrə beynəlxalq təcrübə və onun milli sığorta bazarında tətbiqi imkanlarını öyrənilməsi;

- müasir iqtisadi şəraitdə ölkənin sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın predmetini məsuliyyət sığortasının həyata keçirilməsi zamanı sığorta bazarında yaranan iqtisadi münasibətlər təşkil edir.

Tədqiqatın obyektini isə bilavasitə respublikamızın müasir sığorta bazarı təşkil edir.

Tədqiqatın nəzəri-metadoloji əsasları. Dissertasiya işinin nəzəri əsaslarını yerli və xarici müəlliflərin sığorta sahəsindəki, məsuliyyət sığortası sahəsindəki elmi əsərləri təşkil edir.

Tədqiqatın gedişində müqayisəli və sistemli təhlil, iqtisadi təhlil, sintez kimi metodlardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat işinin informasiya bazasını isə normativ hüquqi aktların müddəaları, monoqrafiyalar, dövrü nəşrlərin materialları, Dövlət Statistika Komitəsinin illik məcmuə və hesabatları, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının illik hesabatları, yerli və xarici sığorta şirkətlərinin internet saytlarındakı məlumatları və digər mənbələr təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- məsuliyyət sığortasının mahiyyəti, xüsusiyyətləri, təsnifatı, habelə sığorta bazarındakı yeri müəyyən edilmişdir,

- ölkənin sığorta xidmətləri bazarının hazırkı vəziyyəti araşdırılmış və sığorta bazarındakı mövcud problemlər və onların aradan qaldırılması, həlli yolları göstərilmişdir;

- sığorta xidmətləri bazarında məsuliyyət sığortasının müasir vəziyyəti təhlil edilmiş və qiymətləndirilmişdir;

- məsuliyyət sığortası üzrə beynəlxalq təcrübə və onun milli sığorta bazarında tətbiqi imkanları öyrənilmişdir,

- müasir dövrdə yerli sığorta xidmətləri bazarında məsuliyyət sığortasının inkişaf istiqamətləri müəyyən edilmişdir.

Dissertasiya işinin həcmi və strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, səkkiz paragraf, nəticə - təklif və ədəbiyyat siyahısından ibarət olmaqla 76 səhifə həcmindədir.

Girişdə mövzunun aktuallığı, öyrənilmə səviyyəsi, məqsəd və vəzifələri, nəzəri-metadoloji bazası, elmi yeniliyi əks olunur.

Tədqiqatın birinci fəslində bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığortanın iqtisadi mahiyyəti və əhəmiyyəti, məsuliyyət sığortasının məzmunu, xüsusiyyətləri, müasir təsnifatı kimi məsələlər tədqiq olunur.

İkinci fəsildə milli sığorta bazarının və məsuliyyət sığortasının mövcud vəziyyəti araşdırılır, o cümlədən məsuliyyət sığortası üzrə beynəlxalq təcrübə və onun milli sığorta bazarında tətbiqi imkanları nəzərdən keçirilir.

Dissertasiya işinin sonuncu fəslində isə yerli sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının inkişaf istiqamətlərinə diqqət yetirilir və müəyyən maraq kəsb edən təkliflər irəli sürülür.

FƏSİL 1. Məsuliyyət sığortası və onun sığorta bazarında yeri və rolu

1.1.Bazar münasibətləri şəraitində sığortanın iqtisadi mahiyyəti və əhəmiyyəti

İqtisadi fəaliyyətin hər bir istiqaməti riskli xarakter daşıyır, çünki həmişə əlverişsiz hadisələr və onların nəticələri əsasında maliyyə itkiləri ilə üzləşmək ehtimalı mövcuddur. Bunun səbəbi həm insan amili, həm də cəmiyyətin və ya insanın iradəsindən asılı olmayan təbiət hadisələri ola bilər.

İnsan bütün həyatı boyu onun sağlamlığına, həyatına, əmlakına zərər verə biləcək bir çox təhlükələrlə qarşılaşır. İnsan tərəfindən dərk edilən mümkün təhlükə isə öz ifadəsini “risk” anlayışında tapır. Cəmiyyət riskin baş verməsi ehtimalını proqnozlaşdırmağa imkan verən müxtəlif tədbirlərdən istifadə edir ki, bu da onun mənfi nəticələrini (zərəri) azaltmağa imkan yaradır. Risklərin idarə edilməsi üsullarından biri də məhz sığortadır.

Sığorta bazar münasibətləri sisteminin ən vacib elementlərindən biridir. Sığorta iqtisadi və maliyyə kateqoriyasıdır. Onun mahiyyəti zərərin bütün sığorta iştirakçıları arasında bölüşdürülməsində ifadə olunur.

İqtisadi məzmununa görə sığorta məqsədli pul vəsaitləri fondlarının yaradılması və müxtəlif gözlənilməz hadisələr zamanı zərərin ödənilməsi məqsədilə bu pul fondlarının istifadəsini əhatə edən iqtisadi münasibətlər sistemidir.

Sığorta maddi zərərlərin ödənilməsi ilə bağlıdır, bu da təkrar istehsal prosesinin fasiləsizliyi üçün vacibdir. Zərərin (itkilərin) ödənilməsi əsasən pul formasında həyata keçirilir, ona görə də sığortanın əsasında duran istehsal münasibətləri pul dövriyyəsi, daha doğrusu pul münasibətləri vasitəsilə özünü biruzə verir. Bu baxımdan sığorta maliyyə sisteminə də aid edilir[Balabanov İ.T. , Balabanov A.İ. 2003, səh. 25].

Maliyyə kimi sığorta həm də bölüşdürücü kateqoriyadır. Lakin bu ictimai təkrar istehsalın bütün mərhələlərində (istehsal, bölgü, mübadilə və istehlak) onun istifadə imkanlarını istisna etmir.

Sığorta bölüşdürücü kateqoriya kimi sığorta fondunun yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar müəyyən istehsal münasibətlərini də əks etdirir.

Sığorta fondu sığortalıların vəsaitləri hesabına formalaşdırılan və sığortaçının operativ-təşkilati idarəetməsində olan pul və ya maddi vəsaitlərin ehtiyatıdır. Daha geniş dairədə sığorta fonduna dövlət ehtiyat fondunu (dövlət mərkəzləşdirilmiş sığorta fondu), sığortaçının fondunu, sahibkarın ehtiyat fondunu (kommersiya riski fondu, sığorta fondu) və s. aid edirlər.

Sığorta fondu ictimai təkrar istehsalla sıx bağlıdır, onun vacib elementidir və məhsuldar qüvvələrin bərpasının əsas iqtisadi üsuludur.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta fondu iqtisadi zərurətlə müəyyən olunur, sığorta isə bazar infrastrukturunun vacib elementi, iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi vasitəsi kimi çıxış edir.

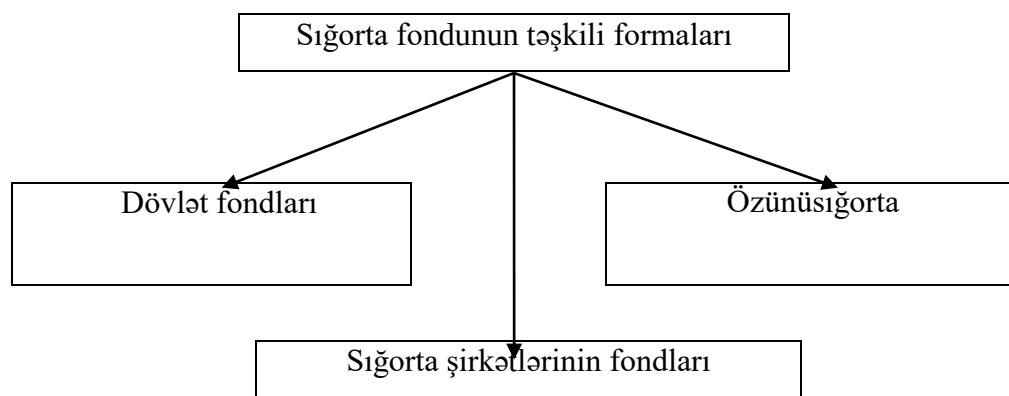
Beləliklə sığorta – müəyyən hadisələrin baş verməsi zamanı (sığorta hadisələri) sığorta haqları ilə yaradılan pul fondları hesabına fiziki və hüquqi şəxslərin əmlak mənafeələrinin müdafiəsi üzrə münasibətlərdir.

Sığorta nisbətən dar mənada sığortalıların əmlak mənafeələrinin müdafiəsi üzrə sığortalı və sığortaçı arasındakı münasibətləri ifadə edir.

Sığortalı – sığortaçı ilə müəyyən sığorta münasibətlərinə girən, sığorta haqqı ödəyən hər hansı bir vətəndaş və ya təsərrüfat subyektidir. Başqa cür ifadə etsək, sığortalı sığortaçı ilə sığorta müqaviləsi bağlayan fəaliyyət qabiliyyətli şəxsdir.

Sığortaçı isə - sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək üçün yaradılan, sığorta müqaviləsində göstərilən hallarda və qaydada sığorta ödənişlərini vermək öhdəliyi daşıyan təsərrüfat subyektidir.

Şəkil1.1. Sığorta fondunun təşkili formaları.

Mənbə: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

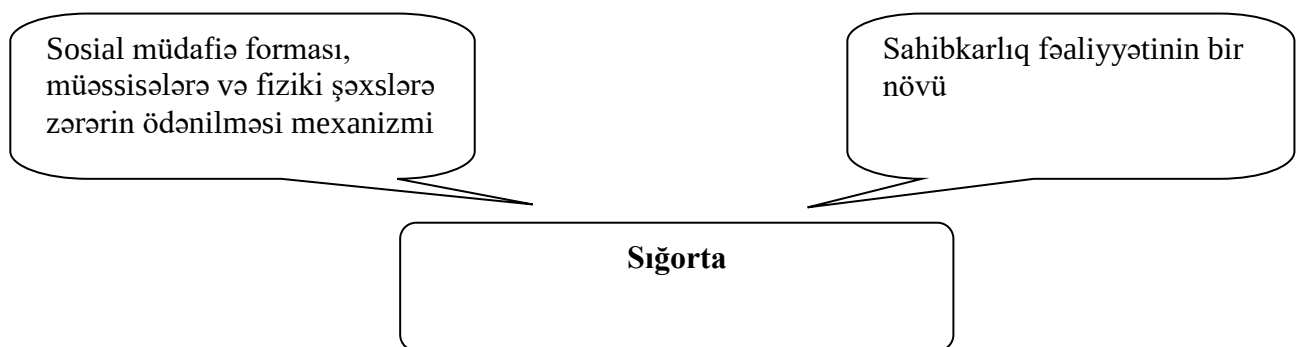
Sığortaya onu bir iqtisadi kateqoriya kimi səciyyələndirən müəyyən spesifik əlamətlər xasdır. Bu əlamətlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- sığorta riskinin mövcudluğu;
- müəyyən məkan və zaman daxilində zərərin yenidən bölüşdürülməsi imkanı;
- sığortaçı və sığortalılar arasında sığorta cəmiyyətinin yaradılması;
- individual və qrup sığorta maraqlarının uzlaşdırılması;
- sığortalıların dəyən zərəərə görə ümumi məsuliyyəti;
- hüquqi və fiziki şəxslərin mümkün zərərin ödənilməsinə obyektiv ehtiyacının

olması və s [Qlotova İ.İ., 2013 səh. 492].

Müasir şəraitdə sığorta ikili xarakter daşıyır. Bir tərəfdən o, əhalinin sosial müdafiəsinin bir forması və müxtəlif sığorta hadisələri baş verdikdə müəssisə və təşkilatlara dəyən zərərin aradan qaldırılması mexanizmidir. Digər tərəfdən isə sığorta risk şəraitində həyata keçirilən və müntəzəm gəlir əldə edilməsinə istiqamətlənən sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusi bir növüdür [Qlotova İ.İ., 2013 səh. 492].

Şəkil 1.2. Sığortanın ikili xarakteri

Mənbə: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Müasir iqtisadi şəraitdə sığortanın rolu aşağıdakı əsas istiqamətlərdə özünü göstərir:

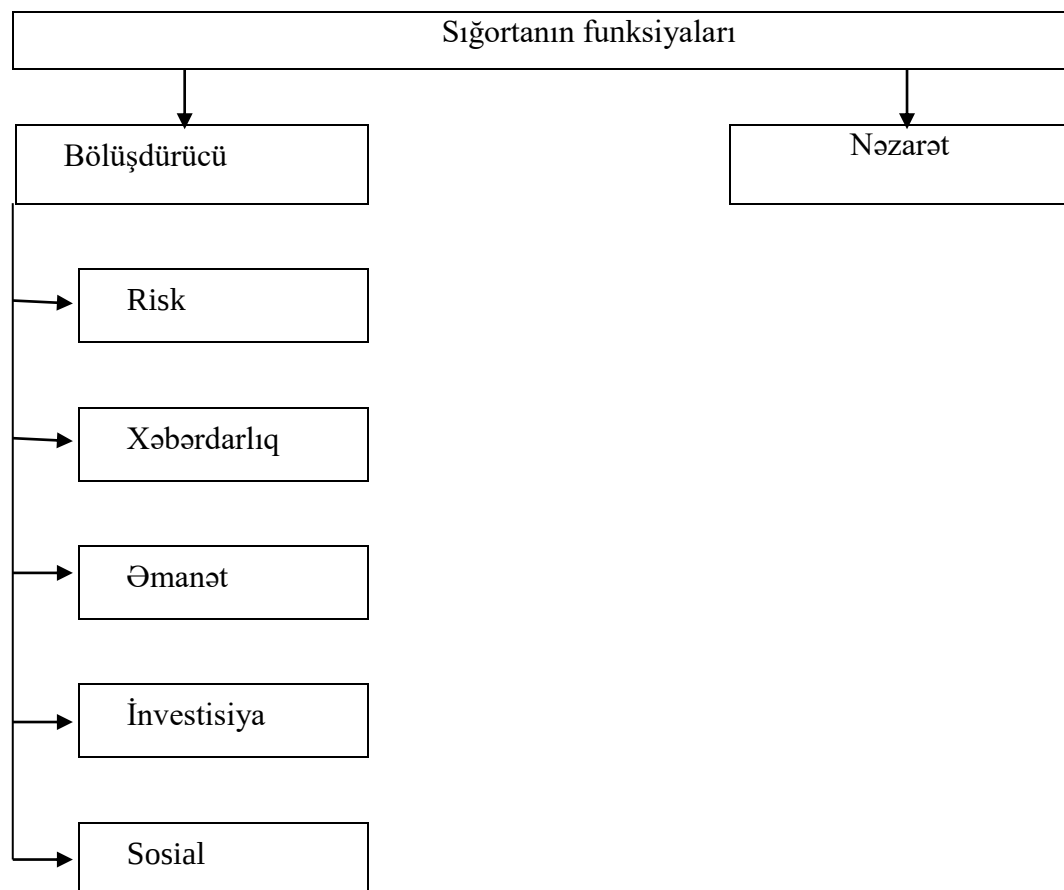
- zərərin tam və vaxtında ödənilməsi hesabına cəmiyyətdə sosial və iqtisadi sabitliyin təmin olunmasında;
- sığorta fondunun müvəqqəti sərbəst vəsaitlərinin sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətlərində iştirakında;
- sığorta təşkilatlarının mənfəətinin bir hissəsi hesabına dövlət büdcəsinin gəlirlərinin artırılmasında [Rudskaya E.N., 2008, səh101].

Beləliklə, sığorta, iqtisadi və sosial sferanın ayrılmaz tərkib hissəsi, bazar infrastrukturunun mühüm elementi olmaqla, bilavasitə cəmiyyətin və sahibkarlıq subyektlərinin maraqlarına birbaşa təsir göstərir.

Məlum olduğu kimi hər bir iqtisadi kateqoriyanın mahiyyəti onun funksiyalarında öz əksini tapır. Bu baxımdan əksər tədqiqatçılar haqlı olaraq qeyd edirlər ki, bir iqtisadi (maliyyə) kateqoriya kimi sığortanın mahiyyəti onun bölüşdürücü və nəzarət funksiyalarında özünü göstərir.

Bölüşdürücü funksiya sığortaya xas olan funksiyalarda, konkret olaraq, risk, xəbərdarlıq və əmanət funksiyalarında təzahürünü tapır.

Şəkil 1.3. Sığortanın əsas funksiyaları

Mənbə: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Ümumiyyətlə risk funksiyası sığortanın əsas funksiyası kimi qəbul edilir. Risklərin təzahür formalarının müxtəlifliyi, nəticələrinin ağırlığı, eləcə də onların yaranması ehtimalının tam aradan qaldırılmasının mümkünsüzlüyü sığortanın təşkili zərurətini doğurur. Məhz risk funksiyasının fəaliyyəti çərçivəsində sığorta iştirakçıları arasında təsadüfi sığorta hadisələrinin nəticələri ilə əlaqədar dəyərin pul formasının yenidən bölüşdürülməsi baş verir.

Sığortanın xəbərdarlıq funksiyası sığorta riskinin nəticələrinin azaldılması ilə əlaqədardır və bu proses adətən sığorta hadisəsinin qarşısının alınması və mümkün zərərin həcmnin azaldılması üçün sığorta fondunun vəsaitlərinin müəyyən hissəsi hesabına müvafiq tədbirlərin maliyyələşdirilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

Sığortanın əmanət funksiyası isə əhalinin pul yığımlarının sığortalanmasının zəruriliyini əks etdirir və bu əsasən həyat sığortasının təşkili ilə reallaşdırılır.

Sığortanın investisiya funksiyası sığorta fondunun müvəqqəti sərbəst pul vəsaitlərinin sığorta təşkilatlarının investisiya fəaliyyətlərində istifadəsini əhatə edir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığortanın investisiya funksiyası daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bu funksiya ölkənin investisiya potensialını artırır və xalqın rifah halının yaxşılaşmasına kömək edir.

Sığortanın nəzarət funksiyası məqsədli sığorta fondunun təşkili və onun vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı olub, yuxarıda nəzərdən keçirilən funksiyalardan irəli gəlir və konkret sığorta münasibətlərində özünü göstərir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid ictimai təkrar istehsalda sığortanın rolunun əhəmiyyətli dərəcədə artmasını təmin etmiş, sığorta xidmətləri sahəsini xeyli genişləndirmişdi. Bazar iqtisadiyyatından fərqli olaraq xalq təsərrüfatının idarə edilməsinin inzibati-amirlik sistemində, dövlət mülkiyyətinin üstünlük təşkil etdiyi və müəssisə rəhbərlərinin, əmək kollektivlərinin onun qorunmasına görə zəif iqtisadi məsuliyyətinin olduğu bir dövrdə sığorta iqtisadiyyatda layiq olduğu yeri əldə edə bilməmişdi.

Bazar münasibətlərinin inkişafı şəraitində, yəni əmtəə istehsalçısının öz qorxu və risklərinə rəğmən fəaliyyətə başladığı bir dövrdə sığortanın rolu və əhəmiyyəti daha da artır.

Bu zaman ənənəvi təyinatı ilə yanaşı – təbii fəlakətlərdən, təsadüfi texniki və texnoloji xarakterli hadisələrdən (qəza, yanğın, partlayış və sair) müdafiənin təmin edilməsi ilə yanaşı, sığorta müxtəlif kriminal hadisələr (oğurluq, quldurluq, nəqliyyat vasitələrinin qaçırılması və s.) nəticəsində yaranan zərərlərdən müdafiənin təmin edilməsində də mühüm rol oynayır.

Sığorta bazar iqtisadiyyatı şəraitində iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılmasının vacib amilidir. O, bazar münasibətlərinin bütün iştirakçıları üçün bərabər hüquqlar yaradır, onlara qazanc əldə etmək, risk etmək, “özünü sınamaq” üçün güclü psixoloji motivasiyalar verir.

Hər şeydən əvvəl sığorta biznesin, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına inam yaradır. Hazırkı dövrdə heç bir sahibkar öz kapitalını bu və ya digər məhsul istehsalı, eləcə də xidmət sahəsinin inkişafına avans olunan resursların itirilmə riskini nəzərə almadan yönəltməz. Sığorta hadisəsinin baş verməsi halında mümkün zərərlərin mütləq ödəniləcəyinə olan əminlik investoru müəyyən bir haqq qarşılığında sığortaçının xidmətlərindən istifadəyə həvəsləndirir.

Sığorta iqtisadi münasibətlər sistemi kimi sığorta məsuliyyətinin müxtəlif obyekt və subyektlərini, hüquqi normalar və qanunlar çərçivəsində sığorta fəaliyyətinin təşkili formalarını əhatə edir. İqtisadi münasibətlərin müxtəlifliyini tənzimləmək, nizamlamaq və vahid, bir-birinə bağlı sistem yaratmaq üçün sığorta təsnifatı zəruridir.

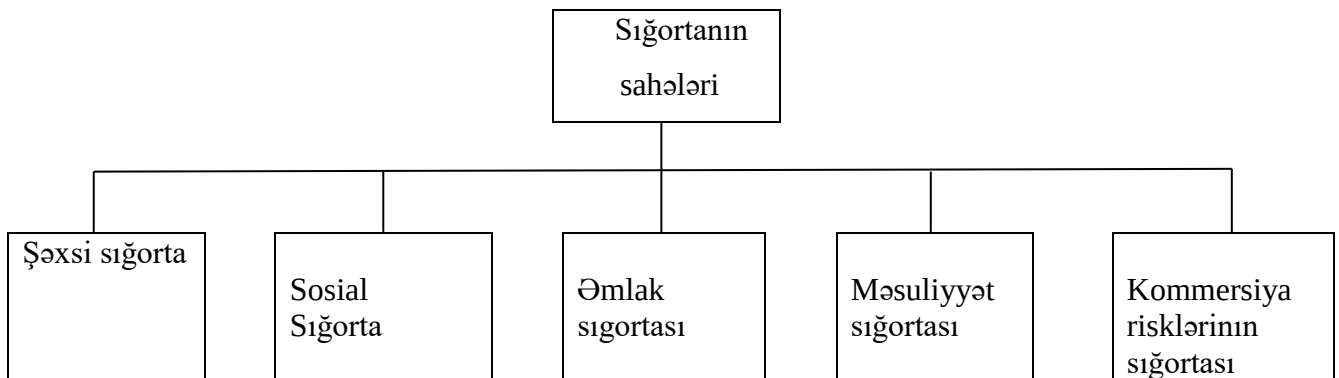
Sığorta təsnifatı – bu sığortanın sahələr, növlər və fəaliyyət sferaları üzrə bölünməsi sistemidir. Sığortanın təsnifatının əsasında müxtəlif meyarlar dayanır. Məsələn, həyata keçirilmə formasına görə könüllü və icbari, sığortalılar arasında qarşılıqlı əlaqəyə görə isə qarşılıqlı və ənənəvi sığortanı bir-birindən ayırırlar.

Sığorta obyektinin xarakterinə əsasən sığortanın üç sahəsini müəyyən edirlər:

-şəxsi sığorta(sığorta obyektı – insanların həyatı, sağlamlığı, əmək qabiliyyəti),

- əmlak sığortası (sığorta obyektı – maddi qiymətlilər),
- məsuliyyət sığortası (sığorta obyektı - üçüncü şəxslərə zərər vurulmasına görə sığortalının məsuliyyəti).

Şəkil 1.4. Sığortanın əsas sahələri

Mənbə: Xudiyev N.N. 2003, “Sığorta”.

Şəxsi sığorta vətəndaşların həyatı, sağlamlığı, əmək qabiliyyəti və pensiya təminatı ilə bağlı maraqlarının müdafiəsini təmin edən vacib bir sığorta sahəsidir. Şəxsi sığortanın obyektı kimi də məhz vətəndaşların sağlamlığı, həyatı və əmək qabiliyyəti çıxış edir.

Şəxsi sığorta vətəndaşların maddi rifahını normal səviyyədə saxlamağa imkan verən, dövlətin sosial problemlərinin həllinə kömək üçün daxili investisiya resurslarının formalaşdırılması prosesində iştirak edən iqtisadiyyatın mühüm maliyyə alətidir.

Şəxsi sığorta üç yarımsahəyə bölünür: həyatın sığortası, bədbəxt hadisələr və xəstəliklərdən sığorta və tibbi sığorta.

Müasir dövrdə sığortanın vacib sahələrindən biri də əmlak sığortasıdır. Əmlak sığortası hüquqi və fiziki şəxslərin əmlak mənafeələrinin müdafiəsini təmin edən sığorta növlərinin məcmusudur.

Əmlak sığortasının iqtisadi mahiyyəti sığorta hadisəsi nəticəsində yaranan zərərin ödənilməsində əks olunur. Əmlak sığortasının obyektləri əmlak və ya maddi risklərin geniş dairəsini əhatə edir.

Əmlak sığortasının ən geniş yayılmış növləri isə bunlardır: yerüstü nəqliyyat vasitələrinin (avtonəqliyyat vasitələrinin)sığortası; dəmiryol nəqliyyatı vasitələrinin sığortası; su nəqliyyatı vasitələrinin sığortası; hava nəqliyyatı vasitələrinin sığortası; yüklərin sığortası; kənd təsərrüfatı əmlakının sığortası və s.

1.2.Məsuliyyət sığortası anlayışı, onun mahiyyəti və əsas xüsusiyyətləri

Respublikanın müasir sığorta bazarı üçün nisbətən yeni sığorta sahələrindən biri də məsuliyyət sığortası sayılır. Sığortanın qeyd olunan sahəsi respublikamızda son illərdə aktiv inkişaf etməyə başlamışdır. Məsuliyyət sığortası sığortalılar (sığorta olunanlar) tərəfindən vətəndaşların (fiziki şəxsləri) eləcə də hüquqi şəxslərin əmlakına və şəxsinə zərər vurulması hallarında onların əmlak maraqlarını müdafiə edir. Bu o deməkdir ki, sığortalının üçüncü şəxslərin sağlamlığına, həyatına, habelə əmlakına vurduğu zərər məsuliyyət sığortası müqaviləsinə əsasən sığortaçı tərəfindən ödənilir.

Məsuliyyət sığortası üçüncü şəxslərə dəyən zərərlərlə bağlı sığortalının maraqlarının qorunmasına xidmət edən effektiv bir fəaliyyət sahəsidir. Məhz buna görə son illər məsuliyyət sığortasının bir çox növləri, məsələn avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətlərinin sığortası, daşıyıcıların məsuliyyət sığortası, işəgötürənlərin məsuliyyət sığortası, peşə məsuliyyətinin sığortası, məhsul istehsalçısının məsuliyyətinin sığortası və s. yerli sığortaçıların sığorta portfelinin strukturunda əhəmiyyətli mövqe tutmuşlar.

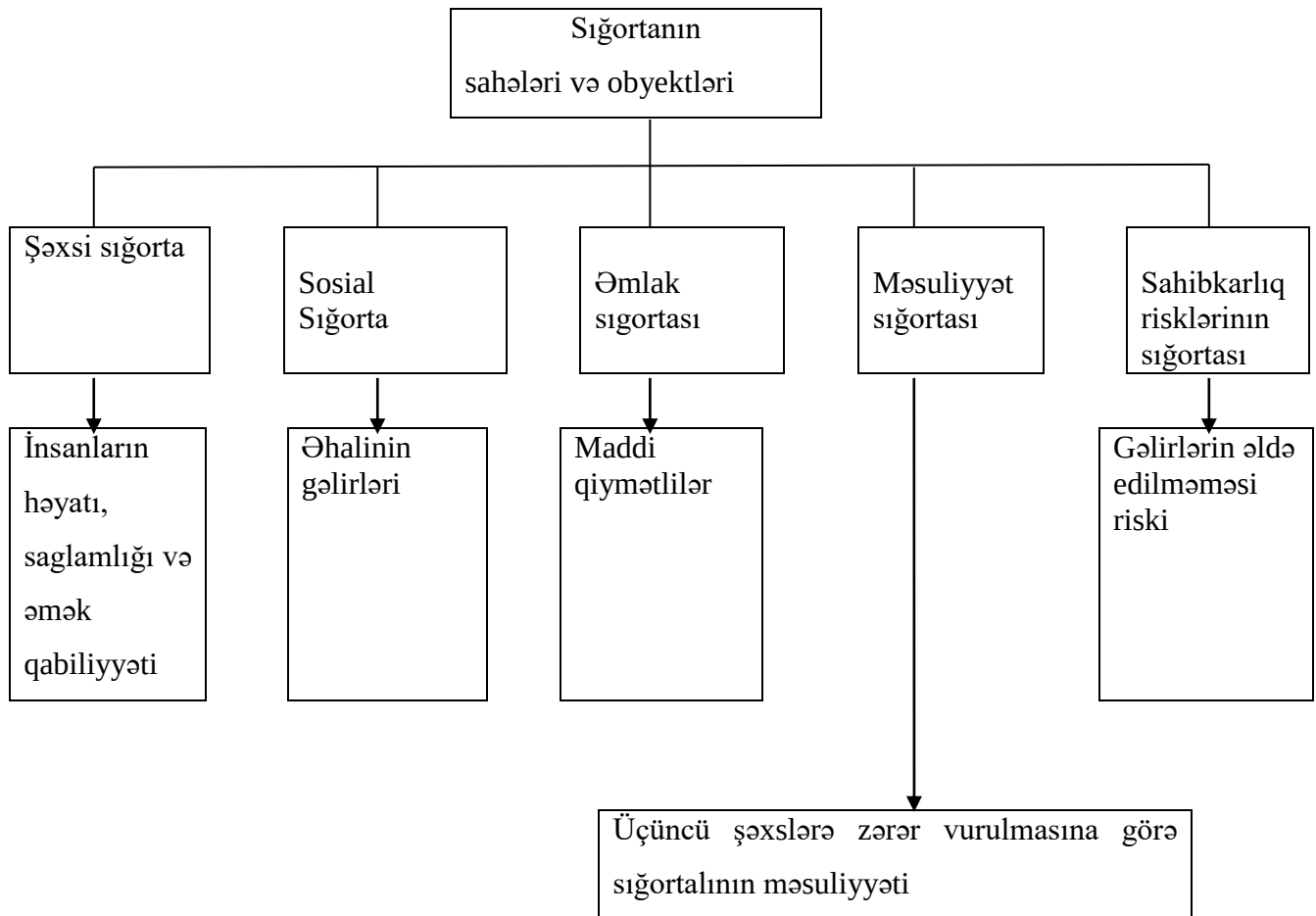
Beləliklə, məsuliyyət sığortası – sığortanın bir sahəsi olub, müxtəlif sığorta növlərini özündə birləşdirir və sığortalının (sığorta olunanın) üçüncü tərəfin şəxsinə və ya əmlakına vurduğu zərərin ödənilməsini nəzərdə tutur [Kazansev S.K., 1998 səh-101].

Məsuliyyət sığortası (eng.-liability insurance)– şəxsin hərəkət və ya hərəkətsizliyi nəticəsində üçüncü şəxslərə vurulan zərərlərə görə mülki məsuliyyətini əhatə edən sığortadır [<http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/Izah2011.pdf>].

Məsuliyyət sığortası özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir və digər sığorta sahələrindən fərqlənir. Məsuliyyət sığortasını nə əmlak sığortasına, nə də şəxsi sığortaya aid etmək olar. Əgər əmlak sığortasının obyektı hüquqi və fiziki şəxslərin mülkiyyəti, şəxsi sığortanın obyektı insanların həyatı, sağlamlığı və əmək qabiliyyəti hesab olunursa, məsuliyyət sığortasında sığorta obyektı isə qanun və ya müqavilə öhdəlikləri üzrə üçüncü şəxslərə zərər vurulmasına görə sığortalının məsuliyyətidir.

Bu baxımdan məsuliyyət sığortası əmlak sığortasından məhz sığorta obyektinə görə fərqlənir. Yəni əmlak sığortasında əvvəlcədən müəyyən edilmiş bir əşya və ya əmlak müəyyən məbləğ üzrə sığortalandığı halda, məsuliyyət sığortasında isə sığortalının əvvəlcədən hər hansı bir müəyyənləşdirilmiş əmlakı deyil, bütövlükdə rifahı əsas götürülür və sığortalanır.

Şəkil 1.5. Sığortanın sahələri və obyektləri

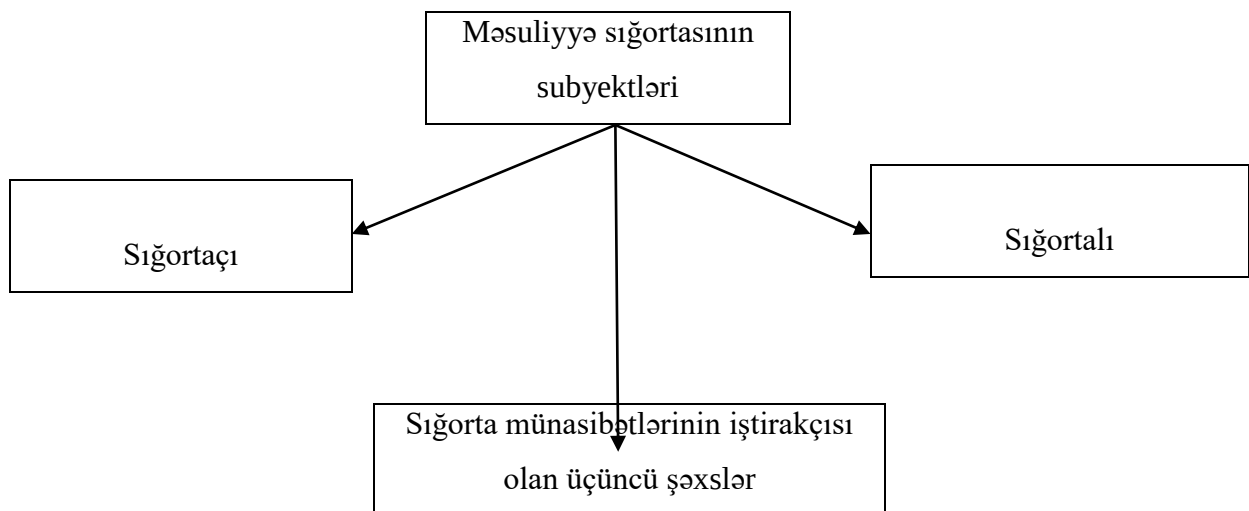

Mənbə: Xudiyev N.N. 2003, "Sığorta".

Məsuliyyət sığortası insanların həyatı, sağlamlığı və əmək qabiliyyətinin sığortalanmasını əhatə edən və onların maddi vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edən şəxsi sığortadan da fərqlənir. Belə demək olar ki, şəxsi sığorta – bu məbləğin sığortalanmasıdırsa, məsuliyyət sığortası isə - zərərin sığortalanmasıdır [Şaxov V.V. 2003, səh-174].

Sığortanın bu sahəsinin əsas (fərqli) xüsusiyyətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, burada sığortaçı və sığorta olunanlarla yanaşı münasibətlərin üçüncü tərəfi kimi öncədən müəyyən olunmamış şəxslər də iştirak edirlər[5 səh-103].. Bununla yanaşı bu üçüncü şəxslər sığorta müqaviləsində konkret göstərilmir, çünki əvvəlcədən hansı şəxslərə və hansı məbləğdə sığorta ödənişlərinin veriləcəyini bilmək mümkün deyildir. Bu yalnız sığorta hadisəsi baş verdikdə, yəni üçüncü şəxslərə zərər yetirildikdə (onu da qeyd edək ki, bu müddəa bir qədər sonra bəhs edəcəyimiz müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortasına aid edilmir) müəyyən edilir. Onu da qeyd edək ki, üçüncü şəxslər əmlak və ya şəxsi (fiziki) maraqlarına zərər dəymiş istənilən hüquqi və ya fiziki şəxslər ola bilər.

Şəkil 1.6. – Məsuliyyət sığortasının iştirakçıları

Mənbə: <https://articlekz.com/article/13835> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Beləliklə qeyd olunanlar əsasında məsuliyyət sığortasının xarakterik xüsusiyyətlərini aşağıdakı kimi qeyd edə bilərik:

-məsuliyyət sığortasında həmişə üç tərəf iştirak edir: sığortaçı, sığortalı və qabaqcadan məlum olmayan üçüncü şəxslər;

-məsuliyyət sığortasında üçüncü şəxslərə vurulan həm maddi zərərlərin, həm də onların həyatı və sağlamlığına vurulan zərərlərin aradan qaldırılması üçün müvafiq ödənişlər verilir;

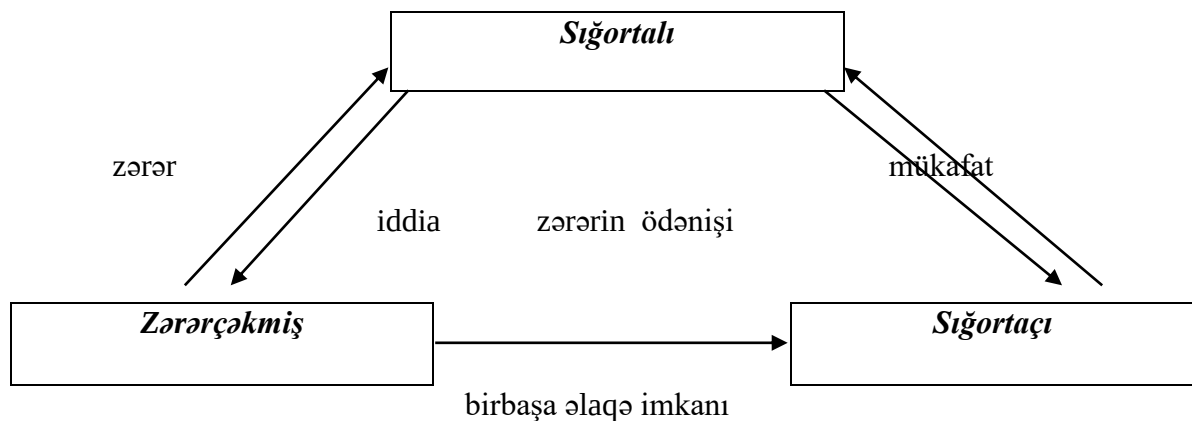
-sığorta müqaviləsində konkret sığorta məbləği göstərilmir, yalnız ödəniş (təzminat) məbləğinin yuxarı həddi (sığortaçının məsuliyyət limiti) müəyyən edilir.

Məsuliyyət sığortası artıq qeyd olunduğu kimi zərərin sığortalanmasıdır və sığortalını mümkün zərərlərdən qorumaq məqsədi daşıyır. Məsuliyyət sığortasının inkişafı texniki tərəqqi ilə yanaşı gedir və həyatın bütün sahələrinə təsir edən müxtəlif qanun və digər normativ aktlarla dəstəklənir.

Məsuliyyət sığortasının mahiyyəti sığortalının üçüncü şəxslərə vurduğu zərərin sığortaçı tərəfindən ödənilməsində, qarşılınmasında özünü göstərir. Məsuliyyət sığortası həm sığortalı, həm də zərər çəkmiş üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Əgər sığortalı kiməsə zərər yetirirsə onda bu zərəri sığortalı deyil, sığorta şirkəti aradan qaldırır.

Bəzən vurulan zərər əhəmiyyətli bir məbləğdə ola bilər və müvafiq sığortanın olmaması insanın maliyyə vəziyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxarar.. Məhz buna görə mülki məsuliyyətin sığortalanması sığortalının maddi rifahı baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Şəkil 1.7. – Məsuliyyət sığortası mexanizmi

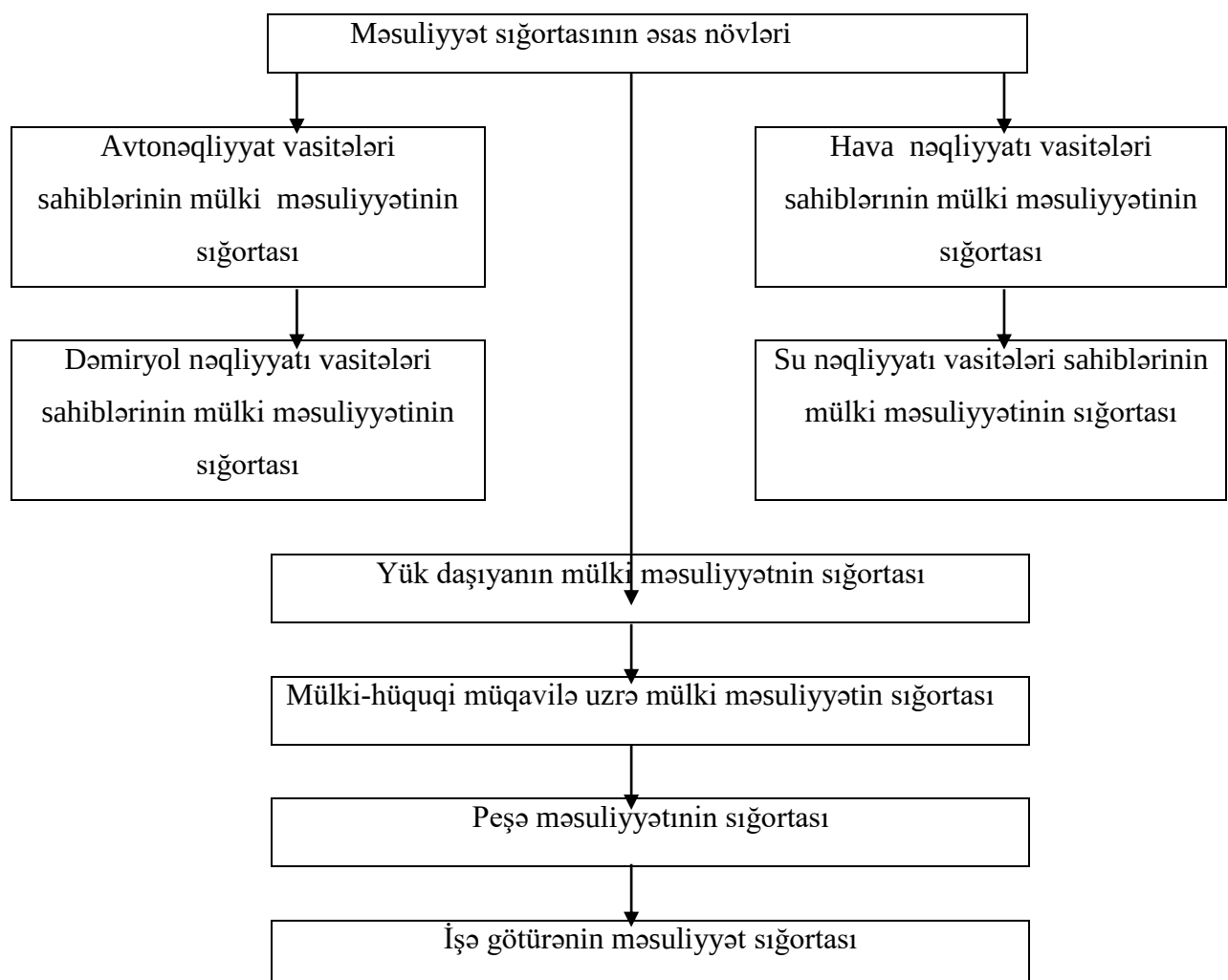
Mənbə: Şaxov V.V. 2003, "Sığorta".

Əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi məsuliyyət sığortasının obyektini qanun və ya müqavilə öhdəlikləri üzrə üçüncü şəxslərə zərər vurulmasına görə sığortalının məsuliyyəti təşkil edir.

Məsuliyyət sığortası üzrə sığorta müqavilələrinin şərtlərinə əsasən, sığortaçı sığorta hadisəsi nəticəsində üçüncü şəxslər tərəfindən dəymiş zərərin ödənilməsi barədə tələb irəli sürüldükdə (mülki qanunvericiliyinin normalarına uyğun və ya məhkəmənin qərarı ilə) sığortalını sığorta müdafiəsi ilə təmin etməlidir. Sığortaçı tərəfindən təqdim olunan sığorta müdafiəsi aşağıdakıları əhatə edə bilər:

- a) mövcud qanunvericiliyə və sığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq sığorta ödənişlərinin verilməsini;
- b) sığorta hadisələri üzrə məhkəmə orqanlarında işlərin aparılması zamanı xərclərin ödənilməsini,
- c) hüquqi yardımın göstərilməsini;
- d) sığorta hadisəsi nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərin həyatının və əmlakının qorunması üçün zəruri xərclərin ödənilməsini və s.

Şəkil 1.8. – Məsuliyyət sığortasının növləri

Mənbə: Xudiyev N.N. 2003, "Sığorta".

Məsuliyyət sığortası bir çox elmi ədəbiyyatlarda sığortanın müstəqil bir sahəsi kimi göstəriləndə, xarici təcrübədə o, əmlak sığortasına aid edilir və bir çox təsərrüfat subyektləri və ayrı-ayrı peşə sahibləri üçün (kazino, gecə klubları, otel, restoran, idman-əyləncə müəssisələri sahibləri, həkimlər, vəkillər, notariuslar, gömrük işçiləri) məcburi xarakter daşıyır [Marenkov N.L., Kosarenko N.N., 2003, səh. 94].

“Sığorta fəaliyyəti haqqında” AR Qanununa əsasən respublikamızda da sığorta obyektinə görə məsuliyyət sığortası əmlak sığortasına aid edilir və onun aşağıdakı növləri müəyyən edilir:

- avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;
- dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;
- hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;
- su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;
- yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası;
- mülki-hüquqi müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortası;
- peşə məsuliyyətinin sığortası;
- işə götürənin məsuliyyət sığortası;
- ümumi mülki məsuliyyətin sığortası və s. [Sığorta fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2007].

Məsuliyyət sığortası məsuliyyətin xarakterindən (növdən) asılı olaraq iki alt sahəyə ayrılır:

1.Mülki-hüquqi münasibətlər üzrə zərərin ödənilməsi zərurəti ilə bağlı mülki məsuliyyətin sığortası.

2.Sığortalının üçüncü şəxslər qarşısındakı borc öhdəlikləri ilə bağlı borcun sığortası. Bu alt sahə aşağıdakıları əhatə edir: bank kreditlərinin sığortası, əmtəə kreditlərinin sığortası, ipoteka sığortası və s.

Məsuliyyət sığortası müvafiq qanunvericiliyə əsasən məcburi və könüllü formalarda həyata keçirilir. Məsuliyyət sığortasının aşağıdakı növləri könüllü formada həyata keçirilir:

- avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;
- hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;

- dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;
- su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası;
- yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası;
- mülki-hüquqi müqavilə uzrə mülki məsuliyyətin sığortası;
- peşə məsuliyyətinin sığortası;
- işəgötürənin məsuliyyət sığortası;
- ümumi mülki məsuliyyətin sığortası;
- hüquqi xərclərin sığortası[30].

Məcburi formada isə məsuliyyətin aşağıdakı növləri sığortaya cəlb edilir:

- avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası;
- auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortası;
- daşınmaz əmlakın istismarı ilə əlaqədar mülki məsuliyyətin icbari sığortası[<https://www.fimsa.az/az/press-reliz/375>].

Sonda onu da qeyd etmək istərdim ki, bu gün sığortanın vacib bir sahəsi kimi məsuliyyət sığortası inkişaf edir və dövryyəsi ildən – ilə artır. Buna bir sıra səbəblər imkan yaradır ki, onları da aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- vətəndaşların öz hüquqlarını dərk etməsi;
- əhalinin rifahının yüksəlməsi və buna müvafiq olaraq ödəniş qabiliyyətinin artması;
- sənayeləşmə, texnika və texnologiyaların inkişafı ilə bağlı zərərin yaranmasına səbəb olan faktorların sayının artması;
- zərər vurma hallarının artması;
- mülki məsuliyyət sahəsində yeni qanunvericilik təşəbbüsləri;
- mülki məsuliyyət haqqında qanunların tətbiqi sahəsinin genişləndirilməsi və sairə.

1.3. Məsuliyyət sığortasının müasir təsnifatı

Məsuliyyət sığortası – sığortanın mühüm bir sahəsidir və sığorta növlərinin geniş dairəsini əhatə edir. Müasir dövrdə məsuliyyət sığortasını üç əsas qrupa ayırırlar:

-mülki məsuliyyətin sığortası – avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, su və hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, işə gətirənin məsuliyyət sığortası və s.

-peşə məsuliyyətinin sığortası – bura aşağıdakı peşə sahiblərinin peşə məsuliyyətinin sığortası daxildir – həkimlərin, mühasiblərin, vəkillərin, auditorların, bank işçilərinin, memarların, mühəndislərin və s.

-məhsulun keyfiyyətinə görə məsuliyyət sığortası – istehsalçının məsuliyyət sığortası, məhsul satıcısının məsuliyyət sığortası [Milyakov N.V. 2004, səh. 543].

Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası dünya üzrə ən geniş yayılmış məsuliyyət sığortası növüdür. Yol hərəkətinin intensivliyinin artması ilə müşayiət olunan yol-nəqliyyat hadisələrinin kəmiyyət artımı obyektiv olaraq avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyət sığortasının təşkilini zəruri etmişdir.

İlk dəfə XX əsrin 20-ci illərində ABŞ-da yaranmış bu sığorta növü sonradan dünyanın bir çox bölgələrinə yayılmışdır. Qeyd etdiyim sığorta növü bütün ölkələrdə nəqliyyat vasitələri sahibləri tərəfindən vurulan zərərlərin ödənilməsi üçün maliyyə zəmanətlərinin yaradılmasına və yol hərəkəti təhlükəsizliyinin artırılmasına istiqamətləndirilən sosial bir tədbir kimi tətbiq edilir. Hazırda bu sığorta dünyanın əksər ölkələrində, eləcə də transmilli sazişlər çərçivəsində - məsələn, "yaşıl kart" fəaliyyət göstərir [<https://ru.wikipedia.org/wiki/>].

Respublikada qeyd olunan sığorta növü mexaniki avtonəqliyyat vasitələrinin ölkə ərazisində istifadəsi nəticəsində fiziki şəxslərin sağlamlığına, eləcə də fiziki və hüquqi şəxslərin əmlaklarına vurulan zərərlərin əvəzinin ödənilməsi məqsədilə tətbiq olunur.

Xarici ölkələrin əksəriyyətində o cümlədən respublikamızda avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası məcburi (icbari) xarakter daşıyır.

Aşağıdakı avtonəqliyyat vasitələrinin istifadəsi ilə bağlı üçüncü şəxslər qarşısında mülki məsuliyyətin sığortası məcburidir:

- mühərrikinin silindrinin həcmi 50 sm³-dən artıq olan aşağıdakı avtonəqliyyat vasitələri:

- minik avtomobilləri və onların bazasında istehsal edilmiş digər avtonəqliyyat vasitələri;

- yük avtomobilləri və onların bazasında (əsasında) istehsal edilmiş digər avtonəqliyyat vasitələri;

- mikroavtobuslar, avtobuslar və onların əsasında istehsal edilmiş digər avtonəqliyyat vasitələri;

- motosikletlər və motorollerlər;

- traktorlar, həmçinin yol-tikinti işlərində, meşə və kənd təsərrüfatında istifadə edilən avtonəqliyyat vasitələri;

- trolleybuslar və tramvaylar [İcbari sığortalar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2011].

Üçüncü şəxslərə dəyə biləcək zərərə görə avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə sığorta məbləğləri aşağıdakı qaydada müəyyənləşdirilir:

- fiziki şəxslərin sağlamlığına dəyən zərərə görə sığorta məbləği bir hadisə üzrə 50 000 (əlli min)manatdan artıq olmamaq şərti ilə bir fiziki şəxsin sağlamlığına dəyən zərər üzrə 5000 (beş min)manat ;

- üçüncü şəxslərin əmlakına dəyən zərər üzrə 5000 (beş min) manat;

- bir hadisə üzrə - 50000 (əlli min) manat[2].

Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətin icbari sığortası üzrə sığorta haqlarının məbləği isə avtomobilin növündən, nəqliyyat vasitəsinin gücündən (mühərrikin həcmindən), onun fərdi və ya hüquqi şəxsə məxsus olmasından, eləcə də

sürücünün sığorta tarixçəsindən asılı olaraq müəyyənləşdirilir. Bunu aşağıdakı cədvəldən də görmək olar:

Cədvəl1.1. Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətin icbari sığortası üzrə sığorta haqlarının məbləği

Avtonəqliyyat vasitəsinin növü	Mühərikın gücü	Sığorta haqqı (manat)		Əmsal
		Fiziki şəxs	Hüquqi şəxs	
Minik avtomobilləri	50 sm ³ – 1500 sm ³	50	60	1,00
	1501 sm ³ – 2000 sm ³	75	90	1,50
	2 001 sm ³ – 2500 sm ³	100	120	2,00
	2501 sm ³ – 3000 sm ³	125	150	2,50
	3001 sm ³ – 3500 sm ³	150	180	3,00
	3501 sm ³ – 4000 sm ³	175	210	3,50
	4001 sm ³ – 4500 sm ³	200	240	4,00
	4501 sm ³ – 5000 sm ³	225	270	4,50
	5000 sm ³ -dən çox	250	300	5,00
Avtobuslar, mikroavtobuslar	Sərnişinyerlərinin sayı			
	9-16	150	180	3,00
	16-dan artıq	200	240	4,00
Yük avtomobilləri	İcazə verilən maks. kütlə			
	3500 kq-dan çox olmadıqda	150	180	3,00
	3501 kq – 7 000 kq	200	240	4,00
	7000 kq – dan yuxarı	250	300	5,00
Motosikletlər və motorollerlər		50	60	1,00
Qoşqular və yarımqoşqular		25	30	0,50
Traktorlar		50	60	1,00
Trolleybuslar və tramvaylar		100	120	2,00

Mənbə: Xudiyev N.N. 2003, “Sığorta”.

Yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası. Məsuliyyət sığortasının bu növü yük sahiblərinə, sənişinlərə və digər üçüncü şəxslərə vurulan zərərlərə görə sığortalının (nəqliyyat şirkətinin) məsuliyyəti ilə bağlı onun əmlak maraqlarının qorunmasını nəzərdə tutur [Şaxov V.V.,2003 səh. 178].

Müvafiq olaraq bu sığorta növü üzrə sığorta obyektı yük daşıyarkən və ya nəqliyyat-ekspedisiya xidmətləri göstərərəkən hüquqi və fiziki şəxslərin sağlamlığına, həyatına və ya əmlakına vurulan zərəri ödəmək mükəlləfiyyəti ilə əlaqəli sığortalının əmlak maraqlarıdır.

Bundan başqa,qeyd olunan sığorta ilə sığorta hadisəsinin təfərrüatlarının arasdırılması, yükün xilas olunması üçün zəruri olan işlərin aparılması ilə bağlı əlavə xərclərin çəkilməsi, sığortalının dövlət hakimiyyəti, məhkəmə və arbitraj orqanlarında maraqlarının qorunması ilə əlaqəli digər əmlak maraqları da əlavə olaraq sığortalana bilər.

Yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası üzrə aşağıdakılar sığorta riski hesab olunur:

- daşınmaya qəbul olunmuş yükün itirilməsi,məhv olması, eləcə də zədələnməsinə görə səlahiyyətli şəxs qarşısında mülki məsuliyyət;

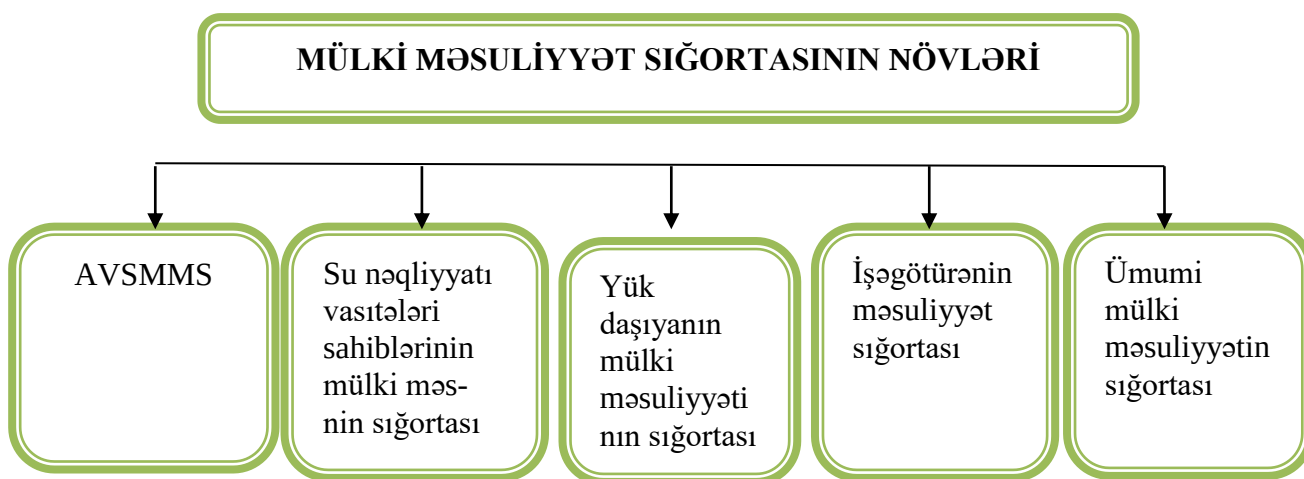
- maliyyə itkilərinə, zərərlərinə görə səlahiyyətli şəxs qarşısında mülki məsuliyyət;

- üçüncü şəxslərin həyatına, sağlamlığına və ya əmlakına yüklə/konteynerlə yetirilmiş zərəre görə mülki məsuliyyət;

- daşınma zamanı qoşqunun/konteynerin itməsi, məhv olması və ya zədələnməsinə görə sığortalının yükün sahibi qarşısında mülki məsuliyyəti;

- gömrük qanunvericiliyinin pozulması nəticəsində gömrük orqanları qarşısında yaranan məsuliyyət[Şaxov V.V.,2003 səh. 180].

Şəkil 1.9. Mülki məsuliyyət sığortasının növləri

Mənbə: Şaxov V.V. 2003, "Sığorta".

Onu da qeyd etmək istərdim ki, hazırda respublikanın sığorta bazarında daşıyıcının mülki məsuliyyətinin sığortasına kifayət qədər tələb yoxdur və bunu bu sığorta növü üzrə yığımlar da sübut edir. Belə ki, cari ilin ilk altı ayının məlumatlarına əsasən yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası üzrə cəmi 50,2 min manat sığorta haqqı yığılmışdır. Bu isə göstərilən dövrdə bütövlükdə könüllü qeyri-həyat sığortası üzrə yığılmış sığorta haqlarının 0,04%-i deməkdir.

[https://www.azertag.com/store/files/2018/IYUN/Yanvar-may_2018_sinifler.pdf].

İşəgötürənin məsuliyyət sığortası. İşəgötürənin məsuliyyət sığortası ilk növbədə istehsalatda baş verən bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində həyat və sağlamlığına zərər dəymiş işçilərin müdafiəsinə istiqamətləndirilmişdir.

Qeyd olunan sığorta növünün obyektini isə müvafiq olaraq qəza və peşə xəstəlikləri nəticəsində işçilərin həyat və sağlamlığına zərər vurulmasına görə məsuliyyətin yaranması riski ilə bağlı sığortalının və ya sığorta olunan şəxsin əmlak mənafeələri təşkil edir.

Ümumiyyətlə işəgötürənin məsuliyyət sığortası işəgötürən tərəfə işçilərə dəyən zərərin əvəzinin ödənilməsi xərclərini minimuma endirmək üçün real imkanlar yaradır.

İstehsalatda işçilərə dəyən zərərin ödənilməsinə dair münasibətlər Azərbaycanda "Əmək məcəlləsi", "Mülki Məcəllə", «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu və Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarları ilə tənzimlənir.

Mövcud qanunvericiliyə əsasən işəgötürən işçilərin, mülki-hüquqi müqavilələr üzrə çalışan şəxslərin həm işəgötürənin ərazisində, həm də onun hədudlarından kənarda

sağlamlığına dəyən zərərlər üzrə maddi məsuliyyət daşıyır. Maddi məsuliyyət sığorta hadisəsinin baş verməsi halında zərərçəkmiş şəxsə (sığorta olunana) və ya onun ailəsinə müəyyən sığorta ödənişinin verilməsində özünü əks etdirir.

Sığorta məbləği sığorta müqaviləsinin bağlanması zamanı tərəflər arasında (sığortaçı və sığortalı) razılaşma əsasında müəyyən edilir. Sığorta mükafatının hesablanması üçün əsas əmək haqqı fondu qəbul edilir. Sığorta mükafatı konkret sığorta müqaviləsi üzrə risk dərəcəsinə əsasən sığortaçı tərəfindən müəyyən edilmiş sığorta tarifləri əsasında hesablanır.

Ölkəmizdə işəgötürənin məsuliyyət sığortası hələlik o qədər də inkişaf etməmişdir, halbuki onun inkişafı üçün bütün zəruri şərtlər artıq yaradılmışdır. Keçən ilin məlumatlarına əsasən Azərbaycanda işəgötürənin məsuliyyət sığortası üzrə 1,2 milyon manat sığorta haqları yığılmış və cəmi 9,4 min manat sığorta ödənişləri verilmişdir. Cari ilin ilk altı ayı ərzində bu sığorta növü üzrə yığımların həcmi 673,7 min manat, sığorta ödənişlərinin həcmi isə 18,7 min manat təşkil etmişdir [https://www.azertag.com/store/files/2018/IYUN/Yanvar-may_2018_sinifler.pdf].

Peşə məsuliyyətinin sığortası. Peşə məsuliyyətinin sığortası məsuliyyət sığortasının əsas növlərindən biridir. Qeyd olunan sığorta növü fərdi peşə fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin üçüncü şəxslərə yetirdikləri zərərin ödənilməsi mümkünlüyü ilə bağlı onların əmlak maraqlarının qorunması üçün nəzərdə tutulur. Peşə məsuliyyətinin sığortası həm könüllü, həm də məcburi formalarda həyata keçirilir [Qomellıya V.B. 1998, səh.250].

Burada sığorta obyektı peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı üçüncü şəxslərə yetirilmiş zərərin əvəzini ödəmək öhdəliyi ilə əlaqədar peşəkar şəxsin əmlak maraqlarıdır.

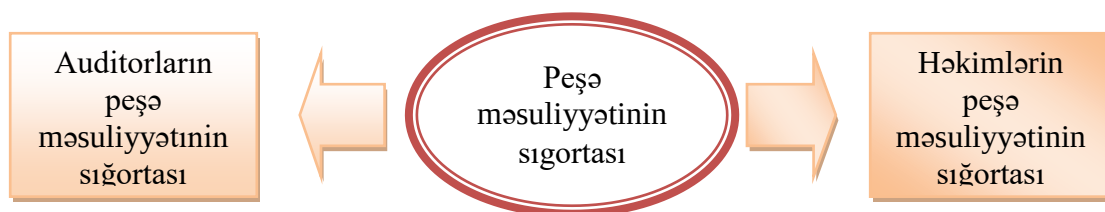
Bir qayda olaraq müəssisələrin məsuliyyət sığortası çərçivəsində fəaliyyətləri sığorta edilməyən həkimlər, vəkillər, notariuslar, memarlar, auditorlar və s. peşə sahibləri öz peşə məsuliyyətlərini sığortalayırlar. Onu da qeyd etmək istərdim ki, bu sığorta yalnız xüsusi peşə fəaliyyətini həyata keçirən fiziki şəxslər üzrə aparılır.

Fəaliyyət növündən asılı olaraq sığortalının vurduğu zərər müxtəlif olur: fiziki, maddi və mənəvi. Məsələn, maliyyə zərərləri daha çox auditorlar, bank işçiləri, brokerlər və digər peşə sahibləri tərəfindən vurulur.

Ona görə də peşə məsuliyyətinin sığortasında yalnız sığorta riskləri arasındakı fərq deyil, həm də müxtəlif peşə sahiblərinin fəaliyyətinin məqsədi, istiqamətləri və sairə də nəzərə alınır.

Sığortalanmış şəxslərin öz fəaliyyət sahələrində tam səlahiyyətli və zəruri biliklərə malik olmaları, eləcə də öz vəzifələrinin icrasına vicdanla yanaşmaları peşə məsuliyyətinin sığortasının zəruri şərtlərindəndir.

Şəkil 1.10. Peşə məsuliyyətinin sığortasının növləri

Mənbə: Qomellya V.B., 1998, "Sığorta işinin əsasları"

Artıq qeyd etdimiz kimi peşə məsuliyyətinin sığortası icbari və könüllü formalarda həyata keçirilir. Məsələn, xaricdə özəl tibbi praktika ilə məşğul olan şəxslərin, vəkillərin, habelə notariusların peşə məsuliyyəti könüllü qaydada sığortalanır. Respublikamızda isə həkimlərin peşə məsuliyyəti könüllü qaydada sığortalandığı halda, digər peşə sahiblərinin, məsələn, auditorların peşə məsuliyyəti icbari qaydada sığortalanır.

Həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortası. Tibb işçilərinin (həkimlərin) peşə məsuliyyətinin sığortasının inkişafı hazırda səhiyyədə ən aktual məsələlərdən biri sayılır. O, həm xəstələrin, həm də tibbi yardım göstərən şəxslərin hüquqi və sosial müdafiə səviyyəsinin yüksəldilməsi zəruriliyindən irəli gəlir.

Son dövrlər respublikada həkimlərin səhvi ucbatından pasientlərin zərər çəkməsi halları ilə bağlı xəbərlərə tez-tez rast gəlinir. Müşahidələr onu göstərir ki, ən çox rast gəlinən səhvlər həkimlər tərəfindən müalicənin düzgün aparılmaması, tibbi preparatların düzgün təyın edilməməsi və ya dozasının düzgün müəyyən edilməməsidir.

Cədvəl 1.2. Peşə məsuliyyəti sığortasının təsnifatı

Sığorta növü	Əsas əlamətləri
Auditorların peşə məsuliyyətinin sığortası	Sığortalılar – auditor xidməti ilə məşğul olan fiziki və ya hüquqi şəxslər. Sığorta obyektı – auditorun göstərdiyi xidmət nəticəsində auditin subyektinə dəyən zərərə görə məsuliyyəti. Sığorta riskləri – sığortalı tərəfindən auditor fəaliyyətinin həyata keçirilməsi zamanı audit subyektinin əmlak maraqlarına zərər vurma ehtimalı.
Həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortası	Sığortalılar – sığorta şirkəti ilə sığorta müqaviləsi bağlayan hüquqi və fiziki şəxslər. Sığorta obyektı – tibbi xidmətlərin göstərilməsi və ya səhv diaqnozların qoyulması ilə bağlı tibb işçilərinin (həkimlərin) öz pasientləri qarşısındakı məsuliyyəti. Sığorta riskləri – xəstələrin səhhətində problemlərə gətirib çıxaran keyfiyyətsiz xidmətlərin göstərilməsi, səhv diaqnozun qoyulması, müalicə kursunun düzgün aparılmaması və s.

Mənbə: Qomellya V.B., 1998, "Sığorta işinin əsasları"

Ölkə qanunvericiliyi tibb işçilərinə peşəkar bir səhv nəticəsində xəstənin həyatı və sağlamlığına zərər vermə riskini sığortalamaq hüququ versədə, tibb işçilərinin peşə məsuliyyətinin sığortalanmasının həyata keçirilməsi qaydalarını, eləcə də onun maliyyələşmə mənbələrini müəyyən etmir. Bunun da nəticəsində sığortanın qeyd olunan növü lazımınca inkişaf edə bilmir. Təsədüfi deyildir ki, ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərindən biri və ya ikisi bu növ sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olur. Ona görə də bu sığorta növünün ölkə üzrə geniş yayılması və inkişafı üçün dövlətin iqtisadi və hüquqi dəstəyi tələb olunur.

Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, son dövrlərdə Azərbaycanda həkimlərin peşə məsuliyyətinin könüllü qaydada deyil, məhz icbari qaydada sığortaya cəlb edilməsinin vacibliyi problemin həlli kimi müxtəlif səviyyələrdə vurğulanmaqdadır.

Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası – xüsusi bir sığorta növüdür və auditorun peşə öhdəliklərini yerinə yetirərkən auditin subyektinə vurduğu zərərin ödənilməsini özündə ehtiva edir.

İstənilən sahibkarlıq fəaliyyəti, o cümlədən audit fəaliyyəti, işin nəticələri üçün məsuliyyət riski ilə əlaqədardır. Sığortanın bu növünün obyektini - auditorun göstərdiyi xidmət nəticəsində audit subyektinə dəyən zərərə görə məsuliyyəti təşkil edir.

Məlum olduğu kimi auditorların fəaliyyəti mürəkkəb maliyyə və mühasibat hesabatlarının, bütövlükdə müəssisənin sənəd dövriyyəsinin yoxlanılması ilə bağlıdır. Bu zaman insan amili mühüm rol oynayır. Auditor nə qədər savadlı və ixtisaslı olsada yenə də səhvə yol verə bilər.

Qanunvericiliyə əsasən auditorun peşə məsuliyyətinin yaranmasına səbəb olan sığorta hadisəsi halları aşağıdakılardır:

- audit sahəsində qəbul edilmiş normativ hüquqi aktların, qaydaların, standartların tələblərinin pozulması;

- mühasibat, vergi hesabatlarında təhrif olunmuş məlumatların və səhvlərin müəyyən edilməməsi;

- aşkar edilmiş səhv və təhriflərin düzəldilməsi üçün müvafiq tövsiyələrin verilməməsi;

- işlərin keyfiyyətsiz aparılması və (və ya) icra müddətinə riayət edilməməsi;

- məxfilik prinsipinin pozulması [Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında AR Qanunu, 2007].

Auditorun məsuliyyətinin sığorta riskinin qiymətləndirilməsi əsasında sığorta məbləği müəyyən olunur. Sığorta riskinin müəyyənləşdirilməsi və sığorta məbləğinin hesablanması bir sıra meyarlar əsas götürülməklə həyata keçirilir: audit xidmətinin növü və dəyəri, audit xidmətinin həcmi və icra müddəti, sığortalının normativ hüquqi bazası, sığortalının əvvəllər yol verdiyi səhvlərə və nöqsanlara görə aldığı cəzalar və s [Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında AR Qanunu, 2007].

Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə sığorta məbləği aşağıda göstərilən məbləğdən az olmamaqla müəyyən edilir:

- auditor fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər üçün - 1000 (min) manat;

- auditor fəaliyyəti ilə məşğul olan hüquqi şəxslər üçün – 3000 (üç min) manat[Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında AR Qanunu, 2007].

Sonda onu da qeyd etmək istərdim ki, hazırkı dövrdə auditorun peşə məsuliyyətinin sığortasına olan maraq ildən-ilə artır. Çünki sığortanın bu növü həm

auditorların, həm də onların müştərilərinin maliyyə maraqlarının qorunmasına xidmət edir. Auditorun peşə məsuliyyətinin sığortası digər bazar strukturları, məsələn, banklar və digər investorlar üçün də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Məhsulun keyfiyyətinə görə məsuliyyət sığortası- istehlakçılara zərər vurma ehtimalına görə malların, işlərin və xidmətlərin istehsalçılarının maraqlarını qorumaq üçün nəzərdə tutulmuş sığortadır [Fyodorova T.A., 2009, səh. 717].

Məhsul istehsalçılarının mülki məsuliyyətinin sığortası anlayışı XX əsrin ikinci yarısında ABŞ-da və daha sonralar Avropada təşəkkül tapmış istehlakçıların hüquqlarının qorunması üzrə ictimai hərəkətin nəticəsi kimi yaranmışdır [Fyodorova T.A., 2009, səh. 717].

Şəkil 1.11. Məhsulun keyfiyyətinə görə məsuliyyət sığortasının növləri

Mənbə: Fyodorova T.A., 2009, “Məhsul istehsalçısının mülki məsuliyyətinin sığortası”

Dünya təcrübəsi göstərir ki, məhsulun keyfiyyətinə görə həm istehsalçının, həm də satıcının məsuliyyəti icbari və könüllü qaydada sığortalana bilər. Respublikamızda bu sığorta növü hazırda könüllülük əsasında həyata keçirilir.

Məhsulun keyfiyyətinə görə məsuliyyət sığortasının obyektini sığortalının istehsal etdiyi və reallaşdırdığı məhsulların istifadəsi nəticəsində üçüncü şəxslərə (istehlakçılara) dəyən zərərin ödənilməsi öhdəliyi ilə bağlı əmlak mənafehləri təşkil edir [Qrişenko N.B. 2001, səh. 74.].

Məhsul istehsalçısının məsuliyyətinin sığortalanması baxımından məhsul istənilən daşınan əmlak, daşınar və ya daşınmaz əmlakın bir hissəsidir. Sığorta adətən müqavilədə qeyd olunan müxtəlif növ məhsullara tətbiq olunur.

Onu da qeyd edək ki, məhsul istehsalçısının məsuliyyəti aşağıdakı şərtlər təmin olunmaqla sığortalanır:

- istehsal olunan məhsul standartların tələblərinə tam uyğun olmalı, zəruri keyfiyyət sertifikatına malik olmalıdır;
- məhsul istehsalçısı müəyyən edilmiş qaydada təsdiq edilmiş ticarət nişanına malik olmalıdır;
- sığortalının məhsul istehsalı və ya satışına dair müvafiq icazəsi olmalıdır.

Cədvəl 1.3. Məhsulun keyfiyyətinə görə məsuliyyət sığortasının təsnifatı

Sığorta növü	Əsas əlamətləri
Məhsul istehsalçısının məsuliyyət sığortası	Sığorta olunanlar (sığortalı) – istənilən təşkilati-hüquqi formada olan hüquqi şəxslər və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər. Sığorta obyektı –zay, nöqsanlı məhsulun istehsalı nəticəsində istehlakçının şəxsinə və əmlakına zərər vurulmasına görə sığortalının məsuliyyəti ilə bağlı onun əmlak mənafeleli. Sığorta riskləri – istehlakçının əmlakına vurulan zərərə görə məsuliyyət, istehlakçının həyat və sağlamlığına vurulan zərərə görə məsuliyyət, mənəvi zərərə görə məsuliyyət.
Məhsulun keyfiyyətinə görə satıcının məsuliyyət sığortası	Sığortalılar –ticarət müəssisələri və sahibkarlıq fəaliyyəti göstərən vətəndaşlar. Sığorta obyektı – zay, nöqsanlı məhsulların satışı nəticəsində istehlakçının şəxsinə və əmlakına zərər vurulmasına görə sığortalının məsuliyyəti ilə bağlı onun əmlak mənafeleli. Sığorta riskləri – alıcının əmlakına vurulan maddi zərərə görə məsuliyyət, alıcının həyat və sağlamlığına vurulan zərərə görə məsuliyyət, mənəvi zərərə görə məsuliyyət.
Yerinə yetirilmiş işlərin və göstərilmiş xidmətlərin keyfiyyətinə görə icraçının məsuliyyət	Sığortalılar – iş görən və xidmət göstərən hüquqi və fiziki şəxslər. Sığorta obyektı – işlərin (xidmətlərin) qüsurlu görülməsi nəticəsində istehlakçıya vurulan zərərə görə sığortalının məsuliyyəti ilə bağlı onun əmlak mənafeleli. Sığorta riskləri – istehlakçının əmlakına vurulan zərərə görə məsuliyyət, istehlakçının həyat və sağlamlığına vurulan zərərə görə məsuliyyət və sair. sığortası

Mənbə: Fyodorova T.A., 2009, “Məhsul istehsalçısının mülki məsuliyyətinin sığortası”

Məsuliyyət sığortasının digər növlərində olduğu kimi məhsul istehsalçılarının (satıcılarının) məsuliyyətinin sığortası üzrə müqavilələrdə bütün sığorta müddəti, eləcə də hər bir sığorta hadisəsi üzrə sığortaçının məsuliyyət limiti ayrıca müəyyən edilir[16 səh.312].

FƏSİL 2. Respublikanın sığorta bazarının və məsuliyyət sığortasının müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

2.1. Azərbaycanın müasir sığorta bazarının təhlili

Azərbaycanın sığorta bazarı dünya sığorta bazarının tərkib hissəsidir və ölkə iqtisadiyyatının da əsas sektorlarından biridir.

Ölkənin milli sığorta bazarının müasir vəziyyətinin təhlilinə keçməzdən əvvəl bu bazarın mahiyyətini, zəruriliyini, maliyyə bazarındakı yeri və rolunu nəzərdən keçirək.

İqtisadi nəzəriyyə bazarı iqtisadi münasibətlərin, institutların və alətlərin məcmusu kimi qiymətləndirir. Bu baxımdan sığorta bazarı spesifik bir məhsul olan “sığorta məhsulunun” alqı-satqısı üzrə iqtisadi münasibətlərin, xüsusi sosial-iqtisadi mühit formalaşdıran və sığorta müdafiəsinin obyektiv zəruriliyini dərk etməyə kömək edən institutların, eləcə də sığorta xidmətlərinin ona ehtiyacı olan subyektlərə yönəldilməsinə xidmət edən ayrı-ayrı alətlərin məcmusu kimi qiymətləndirilə bilər.

Sığorta bazarının formalaşması və inkişafının obyektiv əsasını sığorta müdafiəsinə ictimai tələbatın yaranması təşkil edir. Sığorta bazarının mövcudluğu və inkişafının ikinci əsas şərti isə cəmiyyətin sığorta müdafiəsinə olan müxtəlif tələbatlarının ödənilməsinə xidmət edən müstəqil sığorta şirkətlərinin mövcudluğuudur.

Azərbaycanın sığorta bazarı hazırda dinamik inkişaf edən bir bazar kimi xarakterizə olunur. Belə ki, bu bazar hər il rəsmi məlumatlara əsasən 5-10% artır və bu proses sürəkli, davamlı xarakter alır. 2010-cu ildə Azərbaycanın sığorta bazarının həcmi təxminən 200 milyon manat olmuşdursa,sonrakı illərdə bu rəqəm bir neçə dəfə artaraq 2017-ci ildə 556,9 milyon manat səviyyəsinə qədər yüksəlmişdir.

Qrafik 2.1. 2011-2017-ci illərdə ölkənin sığorta bazarında yığılan sığorta haqları

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/>

Onu da qeyd edək ki, son 6-7 ildə yüksək artım dinamikası nümayiş etdirən sığorta bazarının artımı illər üzrə fərqli olmuşdur. Sığorta bazarı 2014-2016-cı illərdə ümumdünya maliyyə-iqtisadi böhranının, xüsusilə neftin qiymətinin aşağı düşməsinin təsirindən ölkədə iqtisadi inkişafın və fəallığın azalması, bank sektorunun zəifləməsi, manatın iki dəfə ardıcıl devalvasiyası və digər amillərin təsirindən dolayı yalnız 3-5%-lik artım göstərmişdir. Sonrakı illərdə isə sığorta bazarının inkisafı daha da sürətlənmiş və illik artım 13-14% səviyyəsinə yaxınlaşmışdır.

Cədvəl 2.1. 2011-2017-ci illərdə ölkənin sığorta bazarında yığılan sığorta haqları

İllər	Sığorta bazarı üzrə toplanmış sığ. haqları (mln.manat)	Əvvəlki dövrə nisbətən (%) -lə
2011	213,0	6,1
2012	342,5	37,8
2013	405,7	15,6
2014	429,2	5,5
2015	442,9	3,1
2016	486,1	8,9
2017	556,9	12,7

Mənbə:cədvəl <https://www.fimsa.az/az/> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Beləliklə sığorta bazarı - xüsusi sosial-iqtisadi mühit, iqtisadi münasibətlərin müəyyən sahəsidir və alqı-satqı obyektini kimi sığorta müdafiəsinə tələb və təklifin formalaşdığı bir bazardır.

Başqa cür desək, sığorta bazarı cəmiyyətin sığorta müdafiəsinin təmin edilməsi üçün sığorta fondunun formalaşdırılması və bölüşdürülməsi üzrə pul münasibətlərinin təşkili formasıdır.

Sığorta bazarının çox vacib makroiqtisadi göstəricisi olan yığılan sığorta haqlarının ölkənin Ümumi Daxili Məhsulundakı (ÜDM) xüsusi çəkisi də (bazarın dərinlik göstəricisi) artan dinamika göstərməklə son illərdə əsasən 0,8% səviyyəsində sabitləşmişdir.

Sığorta bazarı müxtəlif həlqələrdən ibarət mürəkkəb bir sistemi ifadə edir. O, sığortaçı ilə sığortalı (sığorta olunan) arasında əlaqəni təmin edir və burada sığorta xidmətlərinin ictimai tanınması baş verir. Sığorta bazarının fəaliyyəti tələb və təklif qanuna əsaslanır.

Cədvəl 2.2. Azərbaycanın müasir sığorta bazarının göstəriciləri

	Ölkə üzrə yığmış ümumi sığorta haqları milyonmanat		Artım (faizlə)	UDM mlrd. manat	Ümumi sığorta haqlarının ÜDM-dəki xüs. çəkisi	Adam başına düşən sığorta haqqı (manatla)
Azərbaycan	2016	2017	12,7%	57,7	0,8	43
	486,1	556,9				

Mənbə:cədvəl <https://www.fimsa.az/az/> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Müqayisə üçün qeyd edək ki, Mərkəzi və Şərqi Avropanın əksər ölkələrində, o cümlədən Baltikyanı ölkələrdə bu göstərici (sığorta yığımlarının ÜDM-ə nisbəti) son dövrlərdə ÜDM-in təxminən 3% -ni təşkil etmişdir.

Azərbaycanın sığorta bazarı digər ölkələrin sığorta bazarlarından özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir. İnkişaf etmiş ölkələrdə sığorta bazarının 55-60%-i adətən həyat sığortası hesabına formalaşır. Ölkəmizdə isə əks tendensiya müşahidə olunur. Belə ki, respublikanın sığorta bazarının 60-65%-i əsasən qeyri-həyat sığortası məhsulları hesabına formalaşır.

Lakin buna baxmayaraq Azərbaycanda həyat sığortası üzrə sığorta daxilolmaları ildən-ilə artır. Bu əsasən həyatın yaşam sığortası, həyatın ölüm halından sığortası, əmək qabiliyyətinin sığortası və digər sığorta növlərinin hesabına baş verir. Onu da qeyd edək ki, bu sığorta sinifi üzrə sığorta haqlarında müşahidə olunan artım ümumən yetərli hesab edilmir.

Cədvəl 2.3. Sığorta bazarının əsas göstəriciləri, 2014-2017-ci illər

İllər	Sığorta haqları (mln. manat)	Artım tempi (%)	Sığorta ödənişləri (mln. manat)	Artım tempi (%)
2014	429,2	5,5	153,7	16,6
2015	442,9	3,1	180,2	14,7
2016	486,1	8,9	237,2	24,0
2017	556,9	12,7	257,1	7,7

Mənbə:cədvəl <https://www.fimsa.az/az/> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Beləliklə, respublikanın sığorta xidmətləri bazarında məsuliyyət sığortasının və onun əsas növlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili aşağıdakı nəticələri əldə etməyə imkan verir:

- məsuliyyət sığortası üzrə sığorta haqları əsasən icbari sığorta növlərinin hesabına formalaşır və məcmu sığorta haqlarında könüllü məsuliyyət sığortasının payı tədricən azalır,

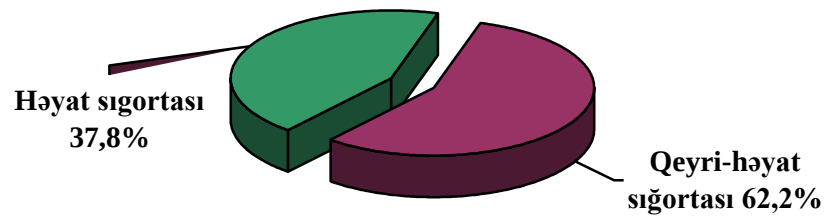
- könüllü məsuliyyət sığortası üzrə yığımların xüsusi çəkisi son illərdə tədricən azalsada, əksinə sığorta ödənişlərinin xüsusi çəkisi məsuliyyət sığortası üzrə məcmu ödənişlərdə tədricən artır,

- mülki məsuliyyətin icbari sığortası sektorunda sığorta haqlarının orta artım tempi son illərdə 10%-dən artıq olmuşdur. Məsələn, bu artım 2017-ci ildə 12,4% təşkil etmişdir,

- icbari məsuliyyət sığortası sektorunda yığılan sığorta haqlarının və verilən sığorta ödənişlərinin başlıca hissəsi avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortasının payına düşür,

- məsuliyyət sığortasının digər icbari növlərinin, auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortasının və daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortasının icbari məsuliyyət sığortası sektorunda yığılan sığorta haqları və ödənişlərindəki payı isə olduqca azdır

Şəkil 2.1. 2017-ci ilin məlumatlarına əsasən sığorta sinifləri üzrə Azərbaycanın sığorta bazarının strukturu

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/> 2017.

Azərbaycanın sığorta bazarı son dövrlərdə ümumi iqtisadi inkişaf fonunda stabil artım nümayiş etdirsə də, onun maliyyə sektoruna, habelə iqtisadiyyata təsiri minimum səviyyədədir. Sığortanın digər sektorlarla müqayisədə inkişaf səviyyəsinə görə bir qədər arxada qalması əsasən sistem daxili və sair amillərlə əlaqələndirilir. Onlara aşağıdakılar aid edilir:

- sığorta subyektlərinin iqtisadi imkanlarının səviyyəsi;
- əhəlinin və müəssisələrin ödəmə qabiliyyətinin səviyyəsi;
- ənənəvi satış kanalları və sığorta məhsullarının reallaşdırılma xüsusiyyətləri;
- sığorta xidmətləri bazarında inhisarlaşmanın səviyyəsi və s.

Cədvəl 2.4. 2016-2018-ci illər ərzində AR-da hesablanmış sığorta haqlarının dinamikası

Sığorta sinifləri üzrə yığılmış sığorta haqları mln.manat	2016	2017	2018 (yanvar-iyun)
Könüllü sığorta üzrə sığorta haqları -cəmi	318,7	375,2	286,8
o cümlədən:			
Həyat sığortası üzrə	115,6	177,8	158,9
Qeyri-həyat sığortası üzrə	203,1	197,4	127,9
o cümlədən:			
Şəxsi sığorta	91,1	90,5	58,4
Əmlak sığortası	112,0	106,8	69,5
Mülki məsuliyyətin sığortası	22,4	19,3	11,4
İcbari sığorta üzrə sığorta haqları -cəmi	167,4	181,6	109,5
Həyat sığortası üzrə	31,2	33,2	21,3
İstehsalatda bədbəxt hadisələr və pesə xəstəlikləri nəticəsində əmək qab-nin itirilməsi hallarından icbari sığ.	31,2	33,2	21,3
Qeyri-həyat sığortası üzrə	136,1	148,5	88,2
Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	81,1	92,6	44,5
Daşınmaz əmlakın icbari sığortası	25,2	27,9	15,2
Yekun	486,1	556,9	396,4

Mənbə: cədvəl AR-nın Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatları (2016-2018) əsasında hazırlanmışdır.

Sığorta bazarının vəziyyətini əks etdirən ən son statistik məlumatların təhlili əsasında demək olar ki, ölkəmizdə sığorta sinifləri üzrə sığorta yığımlarının və sığorta ödənişlərinin dinamikasında əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir. Bunu yuxarıdakı cədvəldən də görmək mümkündür.

Sığorta haqlarının illər üzrə bölgüsü qeyri-həyat sığortası istisana olmaqla 2017-ci ildə digər sığorta sinifləri və növləri üzrə yığılmış sığorta haqlarında əsaslı artım olmasını göstərir. Belə ki, ötən il əvvəlki illə (2016) müqayisədə könüllü həyat sığortası

üzrə sığorta haqlarında 35% və ya 62,2 milyon manat, icbari həyat sığortası üzrə sığorta haqlarında isə 6% və ya 2 milyon manat artım qeydə alınmışdır.

2017-ci ildə könüllü qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta haqları 2016-cı illə müqayisədə 2,8% və ya 5,7 milyon manat azalmış, icbari qeyri-həyat sığortası üzrə sığorta haqları isə əksinə 8,3% və ya 12,4 milyon manat artmışdır.

Cədvəl 2.5. 2016-2018-ci illər ərzində AR-da ödənmis sığorta ödənişlərinin dinamikası

Sığorta sinifləri üzrə verilmiş sığorta ödənişləri mln.manat	2016	2017	2018 (yanvar-iyun)
Könüllü sığorta üzrə sığorta ödənişləri -cəmi	179,4	199,4	87,1
o cümlədən:			
Həyat sığortası üzrə	91,0	126,4	48,9
Qeyri-həyat sığortası üzrə	88,5	73,1	38,2
o cümlədən:			
Şəxsi sığorta	63,1	53,8	30,9
Əmlak sığortası	25,3	19,2	7,3
Mülki üməsuliyyətin sığortası	0,5	2,8	1,4
İcbari sığorta üzrə sığorta ödənişləri -cəmi	57,8	57,7	32,2
Həyat sığortası üzrə	4,0	4,2	1,8
İstehsalatda bədbəxt hadisələr və pesə xəstəlikləri nəticəsində əmək qab-nin itirilməsi hallarından icbari sığ.	4,0	4,2	1,8
Qeyri-həyat sığortası üzrə	53,8	53,5	30,4
Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	40,8	44,8	24,1
Daşınmaz əmlakın icbari sığortası	2,0	2,8	1,7
Yekun	237,2	257,1	119,3

Mənbə: cədvəl <https://www.fimsa.az> AR-nın Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatları (2016-2018) əsasında hazırlanmışdır.

Sığorta ödənişlərinin artım dinamikasına gəldikdə isə ümumilikdə əvvəlki illə müqayisədə ötən il könüllü sığorta ödəmələrində əsaslı artım müşahidə olunmuş, ödənişlərin həcmi 10% artmışdır. İcbari sığorta ödənişlərində 0,2% azalma qeydə

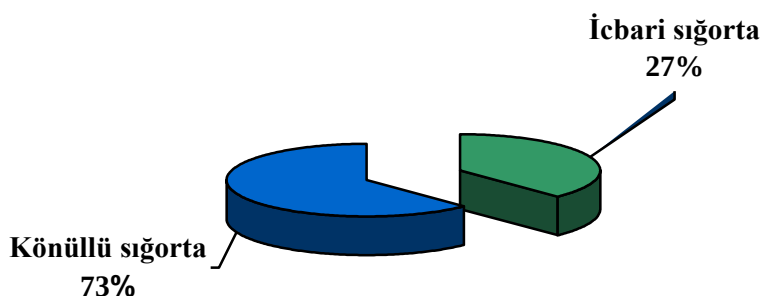
alınmışdır. Həyat sığortası üzrə ödənişlər 28,0% artdığı halda, qeyri-həyat sığortası üzrə ödənişlərin miqdarında 17,4% azalma müşahidə olunmuşdur.

Cari ilin ilk altı ayı ərzində ölkədə fəaliyyət göstərən 21 sığorta şirkəti tərəfindən ümumilikdə 396,4 milyon manat sığorta haqqı yığılmış və 119,3 milyon manat sığorta ödəmələri həyata keçirilmişdir.

Könüllü sığorta bazarı üzrə yığımlar 286,8 milyon manat, ödəmələr isə 87,1 milyon manat təşkil etmişdir. İcbari sığorta bazarı üzrə yığımlar 109,5 milyon manat, ödəmələr isə 32,2 milyon manat olmuşdur.

Qeyd olunan dövr ərzində sektor üzrə məcmu sığorta yığımlarının 72%-i könüllü, 28%-i isə icbari sığorta növlərinin payına düşmüşdür. Sığorta ödənişlərinin 73%-i könüllü, 27%-i isə icbari sığorta növlərinin hesabına formalaşmışdır [https://www.azertag.com/store/files/2018/IYUN/Yanvar-may_2018_sinifler.pdf].

Şəkil 2.2. 2018-ci ilin altı ayının məlumatları əsasında sığorta ödənişlərinin strukturu

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/> 2018.

Milli sığorta bazarının inkişafını və bütövlükdə risklərin idarə edilməsi aləti kimi sığortanın əhəmiyyətinin artırılmasını isə ilk növbədə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, ölkənin iqtisadi vəziyyətinin sabitləşdirilməsi, maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi, yəni, sığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyinin dəstəklənməsi, yeni və səmərəli sığorta məhsullarının yaradılması, əhalinin sığorta mədəniyyətinin artırılması və s. yollarla təmin etmək olar.

Cədvəl 2.6. Cari ilin birinci yarısı üzrə sığorta şirkətlərinin hesablanmış sığorta haqları və sığorta ödənişləri (min manatla)

Nö	Sığortaçı	Sığorta haqları	Sığorta ödənişləri
1.	“Atasığorta” ASC	10 355,5	3 960,6
2.	Atəşgah Həyat Sığorta Şirkət ASC	28 165,7	9 658,3
3.	“Atəşgah Sığorta”Şirkəti ASC	19 698,6	9 758,7
4.	“Paşa Həyat Sığorta” ASC	144 614,0	31 646,6
5.	“Paşa Sığorta” ASC	83 362,8	25 459,7
6.	AZSIGORTA ASC	8 740,7	4 175,5
7.	Meqa Sığorta ASC	15 023,4	1506,8
8.	Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	34 912,4	7 853,1
9.	AXA MBASK Sığrta Şirkəti ASC	9 654,8	4 689,4
10.	GunaySığorta ASC	3 332,2	1 563,0

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/> 2018.

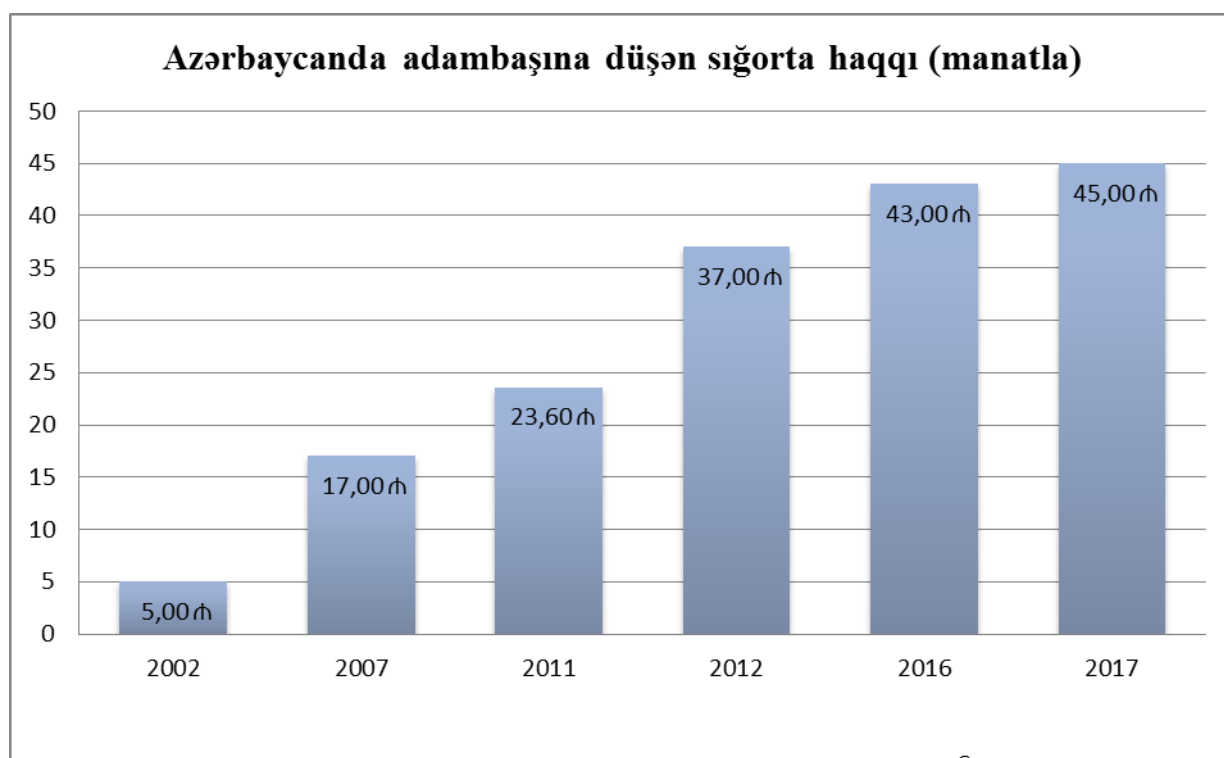
Beləliklə, qeyd olunanlar əsasında belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, yerli sığorta bazarı mürəkkəb iqtisadi şəraitdə belə stabil inkişaf edir, ona dövlət tərəfindən böyük önəm, əhəmiyyət verilir və onun inkişaf tempinin bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişaf tempinə uyğunlaşdırılması istiqamətində zəruri tədbirlər görülür.

2.2. Sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının mövcud vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Hal-hazırda məsuliyyət sığortası iqtisadiyyatın sosial əhəmiyyətli sferalarının tənzimlənməsinin effektiv bir aləti və vətəndaşların əmlak mənafeələrinin müdafiəsinin təmin olunması mexanizmi kimi böyük önəm kəsb edir. Lakin Azərbaycanda sığortanın bu sahəsi hələ də kifayət qədər inkişaf etməmişdir.

Ümumiyyətlə, son illər ölkənin sığorta bazarında əhəmiyyətli müsbət dəyişikliklər baş verməkdədir. Bunun nəticəsidir ki, həm məcmu sığorta haqları, həm də adambaşına düşən sığorta haqları ildən-ilə stabil artım nümayiş etdirir.

Qrafik 2.2. 2011-2017-ci illərdə ölkənin sığorta bazarında yığılan sığorta haqları

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/>

Təhlillər göstərir ki, respublikanın könüllü sığorta sektorunda həyat sığortası seqmenti daha çox inkişaf etmişdir: 2017-ci ildə əvvəlki illə müqayisədə könüllü həyat sığortası üzrə sığorta haqlarının həcmi 35% artaraq 177,8 milyon manat təşkil etmişdir.

Eyni zamanda, könüllü həyat sığortası üzrə toplanmış sığorta haqlarının ümumi sığorta haqlarındakı payında da əhəmiyyətli bir artım qeydə alınmışdır: 2016-cı ildə 3,5 % -dən 2017-ci ildə 8,1% -dək artmışdır.

Cədvəl 2.7. Sığorta sinifləri və növləri üzrə yığılmış sığorta haqları (2017-ci il)

Sığorta sinifləri və növləri	Sığorta haqları		
	Sığorta haqlarının həcmi mln.manat	Ümumi məbləğə nisbətə %-lə	2016-cı illə müqayisədə artım və ya azalma %-lə
Könüllü həyat sığortası	177,8	31,9	35
Könüllü şəxsi sığorta	90,5	16,2	-0,7
Könüllü əmlak sığortası	106,8	19,1	-4,6
Könüllü mülki məsuliyyətin sığortası	19,3	3,5	-13,8
Könüllü sığorta növləri - cəmi	375,2	67,4	15,1
İcbari həyat sığortası	33,2	6	6
Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	92,6	16,6	12,4
Dasınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası	0,3	0,05	-
Könüllü və icbari sığorta növləri cəmi	556,9	100	12,7

Mənbə: cədvəl müəllif tərəfindən Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatları

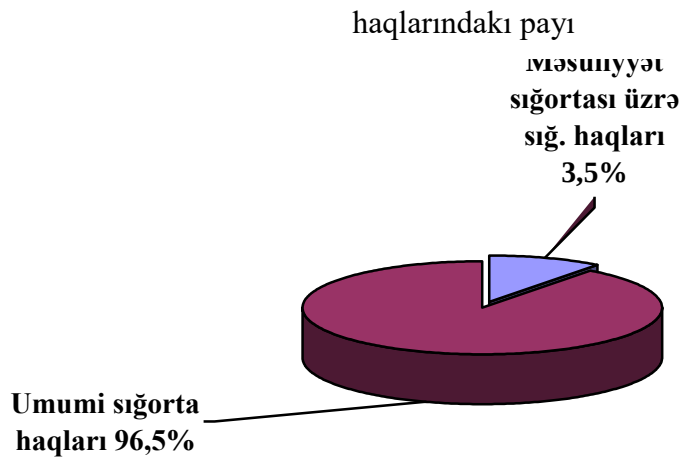
(<https://www.fimsa.az/az/>) əsasında hazırlanmışdır.

Könüllü sığorta sektorunda ikinci ən böyük paya (sığorta haqlarının həcminə görə) əmlak sığortası malikdir. Ötən il könüllü əmlak sığortası üzrə bütövlükdə 106,8 milyon manat sığorta haqqı yığılmışdır ki, bu da məcmu sığorta haqlarının 19,1%-i deməkdir. 2016-cı illə müqayisədə əmlak sığortasının məcmu sığorta haqlarındakı payı 3,9 % azalmışdır.

Məsuliyyət sığortası isə bu göstəriciyə görə yəni, məcmu sığorta haqlarındakı payına görə könüllü sığorta sektorunda sonuncu yerlərdən birini tutur. 2017-ci ildə məsuliyyət sığortası üzrə ümumilikdə 19,3 milyon manat sığorta haqları yığılmışdır ki, o da ümumi sığorta haqlarının 3,5%-ni təşkil edir.

Onu da qeyd edək ki, İsveçrənin “Swiss Re” təkrarsığorta şirkətinin məlumatlarına əsasən inkişaf etmiş bazarlarda məsuliyyət sığortasının payı, bir qayda olaraq, qeyri-həyat sığortası sektorunda (nonlife insurance) yığılan sığorta haqlarının 8-15%-ni təşkil edir.

Şəkil 2.3. 2017-ci ildə könüllü məsuliyyət sığortası üzrə yığımların ümumi sığorta

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/>

Könüllü məsuliyyət sığortası üzrə yığımların xüsusi çəkisi son illərdə məsuliyyət sığortası sektorunda yığılan ümumi sığorta haqlarında tədricən azalmışdır. Bunun əksinə olaraq sığorta ödənişlərinin xüsusi çəkisi isə məsuliyyət sığortası üzrə məcmu ödənişlərdə tədricən artmışdır. Bunu aşağıdakı cədvəldən də görmək mümkündür.

Mülki məsuliyyətin icbari sığortası üzrə sığorta haqlarının artım tempi cədvəldən də göründüyü kimi qeyd olunan dövrdə müsbət dinamika nümayiş etdirmişdir. Mülki məsuliyyətin könüllü sığortası üzrə sığorta haqlarının artım tempi isə son illərdə qeyri-bərabər olmuşdur.

Eyni zamanda mülki məsuliyyətin könüllü sığortası üzrə sığorta ödənişlərinin artım tempi son illərdə mütəmadi olaraq artaraq, mülki məsuliyyətin icbari sığortası sektorundakı analoji göstəricilərə xeyli yaxınlaşmışdır.

Mülki məsuliyyətin icbari sığortası sektorunda sığorta haqlarının orta artım tempi son üç ildə 10%-dən artıq olmuşdur. Qeyd olunan sektorda yığımların artmasına müvafiq qanunvericiliyə edilən dəyişikliklər və əlavələr əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Cədvəl 2.8. Məsuliyyət sığortasının inkişafının əsas göstəriciləri

	2016	2017	2018 (yanvar-iyul)
Məsuliyyət sığortası üzrə sığorta haqları (mln.manat) o cümlədən:	103,8	112,2	73,5
mülki məsuliyyətin sığortası	22,4	19,3	17,9
daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası	0,3	0,3	0,2
avtonəqliyyat vasitəsi sahibinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	81,1	92,6	55,4
Məsuliyyət sığortası üzrə sığorta ödənişləri (mln.manat) o cümlədən:	41,3	47,6	31,0
mülki məsuliyyətin sığortası	0,5	2,8	1,8
daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası	0,05	0,02	0,07
avtonəqliyyat vasitəsi sahibinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası	40,8	44,8	29,2

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/>

Sığortanın icbari növlərinin siyahısı bu əlavə və dəyişikliklərdən sonra xeyli genişlənmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, inkişaf etmiş ölkələrdə sığortanın məcburi növlərinin sayı (məsələn, Fransada 80-dən artıqdır) daha çoxdur.

Onu da qeyd edək ki, bəzi ekspertlərin fikrincə ölkədə məsuliyyət sığortasının icbari növlərinin sayının artırılması könüllü məsuliyyət sığortası sektorunun inkişafına da müsbət təsir göstərir.

Ümumi mülki məsuliyyətin sığortası - könüllü məsuliyyət sığortasının ən iri segmentidir. 2017-ci ildə bu sığorta növü üzrə yığılan sığorta haqlarının payı könüllü məsuliyyət sığortası üzrə məcmu yığımlarda 52,8% təşkil etmişdir. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, son illərdə ümumi mülki məsuliyyətin sığortası üzrə yığılan sığorta haqlarında əhəmiyyətli müsbət dinamika müşahidə olunmasada, sığorta ödənişlərində əsaslı artım nəzərə çarpır.

Cədvəl 2.9. Ümumi mülki məsuliyyətin sığortası üzrə hesablanmış sığorta haqları və ödənişləri

	2016	2017	2018 (yanvar-iyul)
Sığorta haqları (min manat)	12 934, 20	10 229,18	10 114,0
Sığorta ödənişləri (min manat)	416, 8	1 070, 4	1 194,7

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/>

Oxşar tendensiyalar avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, işəgötürənin məsuliyyət sığortası və digər sığorta növləri üzrə də müşahidə olunur. Bu seqmentlərdə yığımların artımı qeyri-sabit olsa da, ödəmə əmsalı durmadan artır..

İnkişaf etmiş ölkələrdə məsuliyyət sığortasının ən geniş yayılmış növü avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası hesab olunur. İnkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində bu sığorta növü hazırda məcburi şəkildə həyata keçirilir. Bu, hakimiyyət orqanlarının yol qəzalarında zərər çəkmiş şəxslərə dəyən zərərin ödənilməsinə təminat verilməsi istəyi ilə əlaqədardır.

Məsuliyyət sığortasının digər icbari növlərinin, auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortasının və daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortasının icbari məsuliyyət sığortası sektorunda yığılan sığorta haqları və ödənişlərindəki ümumi payı isə 0,3% və 0,1% təşkil etmişdir.

Məsuliyyət sığortası inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta növlərinin geniş dairəsini əhatə edir. Bu sığorta növlərinin bəziləri ölkəmizdə tətbiq olunsada, əksəriyyəti respublikamızın sığorta bazarı üçün xarakterik deyil.

Xarici ölkələrdə məsuliyyət sığortası həm sığortanın əhatə dairəsinə, həm də sığorta növlərinin sayına, çeşidinə görə digər aparıcı sığorta sahələri ilə bir sırada durur.

Cədvəl 2.10. Könüllü məsuliyyət sığortasının ayrı-ayrı növləri üzrə sığorta haqlarının və sığorta ödənişlərinin dinamikası

	Sığorta haqları		Sığorta ödənişləri	
	2016	2017	2016	2017
Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məs-nin sığortası	1 496 223,71	1 211 101,04	98 298,34	101 075,60
Peşə məsuliyyətinin sığortası	1 752 075,83	1 949 422,54	0,00	500,0
Dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mulki məsuliyyətinin sığortası	0,00	0,00	0,00	0,00
Hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	4 276 379,24	4 458 964,61	239,84	1 532 610,00
Su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası	398 529,78	249 196,62	0,00	0,00
Yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası	50 386,32	28 909,49	11 871,27	75 935,99
İşəgötürənin məsuliyyət sığortası	1 312 136,38	1 183 546,00	20 136,81	9 423,29
Mülki-hüquqi müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortası	154 913,11	0,00	0,00	0,00
Hüquqi xərclərin sığortası	0,00	0,00	0,00	0,00

Mənbə: cədvəl Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatları əsasında

(<https://www.fimsa.az/az/>) müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Mülki məsuliyyətin icbari sığortasının inkişaf göstəricilərinə nəzər saldıqda isə son yeddi-səkkiz ildə bu sektorda sığorta yığımlarının artımına qanunverici xarakterli amillərin daha çox təsir göstərdiyini görmək olar.

İcbari məsuliyyət sığortası sektorunda istər yığılan sığorta haqlarının, istərsə də verilən sığorta ödənişlərinin başlıca hissəsi avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortasının payına düşür. Məsələn, ötən il icbari məsuliyyət sığortası sektorunda bu sığorta növünün sığorta yığımları və ödənişlərindəki payı müvafiq olaraq 99,7 % və 99,9% təşkil etmişdir. Göründüyü kimi bu olduqca yüksək bir göstəricidir.

Cədvəl 2.11. İcbari mülki məsuliyyət sığortasının əsas növlərinin inkişaf göstəriciləri 2014-2017

Göstəricilər	2014	2015	2016	2017
<i>Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mulki məsuliyyətinin icbari sığortası</i>				
Sığorta haqları, milyon manat	70,3	72,3	81,1	92,6
Sığorta haqlarının artım tempi, %-lə	9,5	7,9	10,8	12,4
Sığorta ödənişləri, milyon manat	30,2	34,3	40,8	44,8
Sığorta ödənişlərinin artım tempi, %-lə	10,2	11,9	15,9	8,9
<i>Daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası</i>				
Sığorta haqları, milyon manat	0,3	0,3	0,3	0,3
Sığorta haqlarının artım tempi, %-lə	-	-	-	-
Sığorta ödənişləri, milyon manat	0,02	0,04	0,05	0,023
Sığorta ödənişlərinin artım tempi, %-lə	50	100	20	-126

Mənbə: cədvəl Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının məlumatları əsasında

(<https://www.fimsa.az/az/>) müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

2.3. Məsuliyyət sığortası üzrə beynəlxalq təcrübə və onun milli sığorta bazarında tətbiqi imkanları

Beynəlxalq sığorta təcrübəsində məsuliyyət sığortası yüz ildən çoxdur ki, tətbiq olunur. Məsuliyyət sığortasının inkişafı elmi-texniki tərəqqi ilə yanaşı getmiş və o, həyat fəaliyyətinin demək olar ki, bütün sahələrini əhatə etmişdir.

Sığortanın qeyd olunan sahəsinin inkişafına ayrı-ayrı ölkələrdə mülki məsuliyyət sığortası haqqında qəbul edilmiş qanunvericilik aktları da əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Ümumiyyətlə məsuliyyət sığortası haqqında ilk qanunvericilik aktı 1825-ci ildə Fransada qəbul edilmişdir. Daha sonra 1871-ci ildə Almaniyada istehsalatda bədbəxt hadisələrə görə sahibkarların bəzi kateqoriyalarının mülki məsuliyyəti haqqında qanun qəbul edilmişdir. Analoji qanun 1880-cı ildə İngiltərədə də qəbul edilmişdir.

Xarici ölkələrdə məsuliyyət sığortasının kifayət qədər aktiv yayılmasının səbəbləri aşağıdakılarla əlaqədardır:

- vətəndaşların zərərin (itkilərin) ödənilməsinə dair öz hüquqlarını dərk etməsi;
- əhalinin rifah halının və müvafiq olaraq, ödəniş qabiliyyətinin artması;
- cəmiyyətin sənayeləşməsi, texnika və texnologiyaların inkişafı ilə əlaqədar arzuolunmaz hadisələrə və zərərlərə səbəb olan amillərin sayının artması;
- arzuolunmaz hadisələrin və vurulan zərərin həcmnin artması;
- zərər kateqoriyasının hüquqi müstəvidə geniş şərh olunması mümkünlüyü və bunun nəticəsi kimi zərərin ödənilməsi hüququnun əldə edilməsi;
- yeni qanunvericilik təşəbbüsləri;
- müvafiq qanunların tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi və s.

Onu da qeyd edək ki, respublikanın sığorta bazarı üçün ekzotik sayılan bu sığorta növlərinin əksəriyyəti icbari qaydada həyata keçirilir. Məsələn, dünya sığorta bazarında önəmli bir yeri olan Almaniyada, 1934-ci ildən federal səviyyədə tətbiq olunan ovçuların üçüncü şəxslər qarşısındakı məsuliyyətinin icbari sığortası fəaliyyət göstərir.

Bundan əlavə, Almaniyada inşaatçıların, memarların və layihəçilərin, notariusların, vergi məsləhətçilərinin, auditorların, avtonəqliyyat vasitələri üzrə ekspertlərin və digər peşə sahiblərinin peşə məsuliyyətinin icbari sığortası, su nəqliyyatı, özəl dəmir yolları sahiblərinin, əyləncəli tədbirlərin təşkilatçılarının mülki məsuliyyətinin sığortası kimi sığorta növləri də fəaliyyət göstərir [Şerbakov V.A., Kostyayeva E.V. 2007, səh.312].

Bu ölkədə ən populyar, geniş yayılmış məsuliyyət sığortası növlərindən biri mülki məsuliyyətin sığortasıdır (Privathaftpflichtversicherung). Mülki məsuliyyətin fərdi sığortası üçüncü şəxslərə vurulan zərərlərin ödənilməsi ilə əlaqədar şəxsi əmlak maraqlarının qorunmasını ehtiva edir. Qeyd olunan sığorta növü Almaniyada könüllü qaydada həyata keçirilir və aylıq 5 avro sığorta haqqı müqabilində üçüncü şəxslərə vurulan 5 milyon avroyadək zərərin ödənilməsini nəzərdə tutur [<http://www.knoll-makler.de/phv-usherb.html>].

Böyük Britaniyada isə bizim üçün qeyri-adi olan sığorta növlərindən atçılıq idmanı ilə məşğul olan şəxslərin və təhlükəli heyvanların sahiblərinin məsuliyyət sığortası mövcuddur. Birləşmiş Krallıqda həmçinin mülki məsuliyyətin sığortası, avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası, işəgötürənin məsuliyyətinin icbari sığortası, vəkillərin, mühasiblərin, sığorta brokerlərinin peşə məsuliyyətinin sığortası kimi sığorta növləri də geniş yayılmışdır [Ruseskaya E.A., Arustamova V.A. 2010, səh. 46].

Avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortasına yanaşma Azərbaycanda və digər ölkələrdə demək olar ki, eynidir. Lakin hər bir ölkənin sığorta sisteminin yaranma və inkişaf xüsusiyyətlərindən irəli gələn əhəmiyyətli fərqlər də vardır.

Əsas fərqlərdən biri sığorta məsuliyyətinin limiti ilə bağlıdır. Məsələn, sağlamlığa vurulan zərərlərə görə sığorta limiti İsveçdə 36 milyon dollar, İsveçrədə 10 milyon dollar, Hollandiyada 1 milyon dollar, İtaliyada 880 min dollar, Almaniyada 580 min dollar, Xorvatiyada 230 min dollar, Estoniyada 150 min dollar, Bolqarıstanda 15 min dollar, Latviyada 3,5 min dollar müəyyən edilir [<http://www.center-bereg.ru/b5187.html>]. Azərbaycanda isə bu rəqəm 5 min manat və ya təxminən 3 min dollar səviyyəsindədir.

Eyni zamanda Belçika, Fransa, İrlandiya, Lüksemburq, Böyük Britaniya, Finlandiya, Norveç kimi ölkələrdə vətəndaşların həyatı və sağlamlığına vurulan zərərlərə görə ödənişlərin məbləğləri limitsiz olaraq müəyyən olunur[<http://www.center-bereg.ru/b5187.html>].

Əmlaka vurulan zərərə görə sığorta məsuliyyətinin limiti isə ayrı-ayrı ölkələrdə aşağıdakı kimi müəyyən olunur: İsveçrə və Danimarkada 2 milyon dollar, Avstriyada 900 min dollar, Fransada 500 min dollar, Böyük Britaniyada 370 min dollar, Almaniyada 230 min dollar, Sloveniyada 150 min dollar, Bolqarıstanda 9 min dollar, Latviyada 5 min dollar [<http://www.center-bereg.ru/b5187.html>].

Göründüyü kimi respublikada bu sığorta növü üzrə sığorta məsuliyyətinin limiti istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələrlə müqayisədə olduqca aşağıdır. Məsuliyyət sığortasının bu növünün daha da inkişafı və ölkədə ona olan marağın artırılması üçün həm əmlaka, həm də həyat və sağlamlığa vurulan zərərə görə sığorta limitlərinin müasir dövrün reallıqlarına uyğun artırılması məqsədəuyğun olardı.

Ölkədəki avtonəqliyyat vasitələrinin hazırda yalnız 50%-nin sığortaya cəlb olunduğunu (İcbari Sığorta Bürosunun məlumatlarına əsasən) nəzərə alsaq, avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mulki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə sığorta limitlərinin artırılması sığorta yığımlarının iki dəfə artmasına gətirib çıxarar.

Bu sığorta növü üzrə sığorta haqlarının məbləği xaricdə (respublikamızda da olduğu kimi) nəqliyyat vasitəsinin vahidinə görə pul məbləğində müəyyən edilir. Qərbi Avropa ölkələrində sığorta haqqının məbləği hər avtomobil üçün təxminən 500 dollar təşkil edir. Şərqi Avropanın bəzi ölkələrində isə (Slovakiya, Xorvatiya və Sloveniya) sığorta haqqının məbləği 200-300 dollar arasında dəyişir.

Sığorta haqqının konkret məbləği müqavilə üzrə sığorta riskinin dərəcəsinə təsir edən çoxsaylı faktorlardan asılı olur. Onlara, xüsusilə aşağıdakıları aid edirlər:

- nəqliyyat vasitəsinin növü (minik, yük avtomobili, avtobus, motosiklet və s.), onun markası;

- nəqliyyat vasitəsinin texniki xüsusiyyətləri (gücü, maksimal sürəti, yükləmə qabiliyyəti, sənişin yerlərinin sayı);

- nəqliyyat vasitəsinin idarə edən şəxslərin xüsusiyyətləri (onların sayı, yaşı, sürücülük stajı);
- nəqliyyat vasitəsinin istismar ərazisi;
- nəqliyyat vasitəsinin istifadə xarakteri (şəxsi məqsədlər üçün, xidməti məqsədlər üçün);
- sığorta olunan nəqliyyat vasitələrinin sayı;
- sığortalama müddəti və s.

Bəzi ölkələrdə sığortaçı tərəfindən sığorta tarifi (haqqının) müəyyənəşdirilməsi zamanı tətbiq olunan risk faktorları qanunvericilik qaydasında müəyyən edilir. Məsələn, Fransada sığortaçı tərəfindən nəzərə alınmalı olan risk faktorları bunlardır: nəqliyyat vasitəsinin reyting qrupu (cəmi 15 qrup); nəqliyyat vasitəsinin istifadə edildiyi coğrafi region, sığortalının məşğuliyyət növü, avtonəqliyyat vasitəsi istifadəçisinin sürücülük stajı, avtonəqliyyat vasitəsinin istismar müddəti, sığortalanmış nəqliyyat vasitəsinin istifadəçilərinin sayı və s.

Xarici ölkələrdə sığorta haqlarının məbləğinin müəyyənəşdirilməsinə bonus-malus sisteminin istifadəsi mühüm təsir göstərir. Qeyd etdiyimiz sistem baza sığorta tarifi tətbiq olunan əmsalların artırılması və ya azaldılmasını nəzərdə tutur. Onu da qeyd edək ki, Azərbaycanda da sığorta haqlarının müəyyənəşdirilməsində bonus-malus sistemindən istifadə olunur.

Hazırda xarici ölkələrdə sürücülərin üçüncü şəxslər qarşısında mülki məsuliyyətinin sığortası və ya sadəcə yaşıl kart sığortası adlandırılan sığorta növü də geniş yayılmışdır.

"Yaşıl kart" sistemi (vahid sığorta polisinin rənginə görə belə adlandırılır) Avropa İttifaqına daxil olan on ölkə (Belçika, Böyük Britaniya, Danimarka, İrlandiya, İtaliya, Lüksemburq, Niderland, AFR, Fransa) arasında bağlanmış beynəlxalq saziş əsasında 1953-cü ildə yaradılmışdır.

"Yaşıl kart" sisteminin yaradılmasını Birləşmiş Millətlər Təşkilatının tövsiyələri və 1952-ci il tarixli 43№-li qətnaməsi şərtləndirmiş və o iki əsas vəzifənin həllinə yönəldilmişdir: xarici avtonəqliyyat vasitələrinin iştirakı ilə yol-nəqliyyat hadisələri

zamanı zərərçəkənlərin maraqlarının qorunmasına və nəqliyyat vasitələrinin hərəkət rejiminin sadələşdirilməsinə.

Hazırda bu sistem 48 ölkəni, o cümlədən Avropanın, Yaxın Şərqi və Afrikanın bəzi dövlətlərini, eləcə də keçmiş sovet respublikalarını əhatə edir. Azərbaycan isə 2016-cı ilin əvvəlindən “Yaşıl kart” beynəlxalq sığorta sisteminə qoşulmuşdur.

Yaşıl kart müqavilədə iştirak edən bütün ölkələrin ərazisində sığortanın mövcudluğunun təsdiqidir. Yaşıl karta malik olan avtonəqliyyat vasitəsinin sahibi sistemdə iştirak edən istənilən ölkəyə sərhəddə əlavə sığorta satın almadan gedə bilər.

Mahiyyətə, yaşıl kart sığortası standart avtoməsuliyyətin icbari sığortası ilə oxşardır, çünki hər iki sığorta növü avtonəqliyyat vasitəsinin sahibinin üçüncü şəxs (və ya şəxslər) qarşısında mülki məsuliyyətini sığortalayır. Sığortaolunan üçün bu iki sığorta növünün əsas fərqi birinin ölkə ərazisində, digərinin isə beynəlxalq miqyasda qüvvədə olmasıdır. Avtoməsuliyyətin icbari sığortasında olduğu kimi, yaşıl kart sığortası da sahibinə ödədiyi nisbətən kiçik sığorta haqqı müqabilində daha böyük məbləğlərdə sığorta təminatı əldə etməyə imkan verir.

Yaşıl kart sisteminin əsas elementi Milli Bürolar hesab olunur. Onlar ölkəyə nəqliyyat vasitəsinin daxil olması zamanı sığortanın mövcudluğuna nəzarət edir, sığorta şirkətləri, eləcə də digər ölkələrin analoji büroları ilə zərərçəkmişlərin iddiaları üzrə məsələləri həll edir, zəruri normativ sənədləri hazırlayırlar.

İddiaların nizamlanması və ödənişlərin verilməsilə isə bilavasitə yaşıl kart sığortası satan şirkətlər məşğul olurlar. Yaşıl kart sığortasının dəyəri əsasən avtomobilin növündən və ölkədən kənarda qalma müddətindən asılı olur.

Cədvəl 2.12. Yaşıl kart sisteminə üzv ölkələr və sığorta ödənişləri limitinin məbləği

Ölkə	Zərərçəkmişin hər biri üçün limit (€)	Bütün zərərçəkmişlər üçün limit (€)	Nəqliyyat vasitəsinin hər biri üçün limit (€)	Bütün nəqliyyat vasitələri üçün limit (€)
Albaniya	165 000	413 000		41 300
Belorusiya	10 000	30 000	10 000	30 000
Belçika		Limit yoxdur		100 000 000
Bolqarıstan	358 000	512 000		102 000
Bosniya və Herseqovinya		512 000		179 000
Böyük Britaniya		Limit yoxdur		1 027 000
Almaniya		7 500 000		1 000 000
Türkiyə	70 000	350 000	7 000	14 000
İtaliya		774 685		774 685
Latviya		350 000		100 000
Rusiya	4 000		3 000	4 000
Azərbaycan	4 479	44 787	4 479	4 479
Mərakeş		892 000		892 000
İsrail	Limit yoxdur	Limit yoxdur	İcbari sığorta yoxdur	İcbari sığorta yoxdur

Mənbə: (<http://www.znay.ru/greencard/lands.shtml>)

Həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortası (physician professional liability insurance) – artıq bir neçə onilliklər ərzində iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə geniş yayılmışdır.

Xaricdə həkim səhvlərinə görə vurulmuş zərərin, o cümlədən mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi ilə mülki iddiaların qaldırılması praktikasından geniş istifadə olunur. İnkişaf etmiş ölkələrdə hər yüz həkimə orta hesabla 9-10 şikayət düşür və bu zaman verilən ödənişlər olduqca yüksək məbləğləri əhatə edir. Bu baxımdan qeyd olunan sığorta növü tibbi xidmətlər göstərən şəxslərin sosial və hüquqi müdafiəsini təmin etməklə onlar üçün müstəsna əhəmiyyət ə malikdir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə tibb işçilərinin (həkimlərin) məsuliyyətinin sığortalanmasının iki əsas sistemi mövcuddur:

- ABŞ-da qəbul edilən zərif məsuliyyət sistemi,

- İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına (İƏİT) üzr ölkələr tərəfindən qəbul edilən sığortalının günahı olmadan məsuliyyətin sığortalanması sistemi.

Onu da qeyd etmək istərdim ki, hər iki sistem çərçivəsində reallaşdırılan bu sığorta növü xarici ölkələrin əksəriyyətində icbari xarakter daşıyır.

Son dövrlərdə respublikamızda da həkimlərin səhvi ucbatından pasientlərin zərər çəkməsi halları ilə bağlı xəbərlərə tez-tez rast gəlinir. Müşahidələr onu göstərir ki,ən çox rast gəlinən səhvlər həkimlər tərəfindən müalicənin düzgün aparılmaması, tibbi preparatların düzgün təyin edilməməsi və ya dozalarının düzgün müəyyən edilməməsidir.

Ölkə qanunvericiliyi tibb işçilərinə peşəkar səhv nəticəsində xəstənin həyatı və sağlamlığına zərər vermə riskini sığortalamaq hüququ versədə, tibb işçilərinin peşə məsuliyyətinin sığortalanmasının həyata keçirilməsi qaydalarını, eləcə də onun maliyyələşmə mənbələrini müəyyən etmir. Bunun da nəticəsində sığortanın qeyd olunan növü ölkəmizdə lazımınca inkişaf edə bilmir. Təsadüfi deyildir ki, ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərindən biri və ya ikisi bu növ sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olur. Ona görə də bu sığorta növünün ölkə üzrə geniş yayılması və inkişafı üçün dövlətin iqtisadi və hüquqi sahədə dəstəyi tələb olunur.

FƏSİL 3. Müasir iqtisadi şəraitdə məsuliyyət sığortasının əsas problemləri və inkişaf perspektivləri

3.1. Müasir dövrdə məsuliyyət sığortasının əsas problemləri

Azərbaycanda son illərdə sığorta sistemi xeyli inkişaf etmişdir - əhalinin, müəssisələrin və dövlətin əmlak mənafeələrinin müdafiəsi sisteminin inkişafı üçün bütün zəruri şərait yaradılmışdır.

Son on ildə sığorta bazarının həcmi təxminən dörd dəfə artaraq 556,9 milyon manat təşkil etmiş, sığorta müqavilələrin sayı isə altı dəfə artaraq 1,2 milyona çatmışdır. Eyni zamanda bu müddət ərzində sığorta ödənişləri yeddi dəfədən çox artmış, 36,7 milyon manatdan 257,1 milyon manata çatmışdır. Sığorta haqqının adambasına düşən həcmi isə 2007-ci ildə 17 manatdan 2017-ci ildə 45 manatadək artmışdır.

Bütün bu müsbət məqamlara baxmayaraq respublikamızda sığortanın inkişafı hələ də arzuolunan səviyyədə deyildir. Hazırda ölkədə sığorta sahəsində müəyyən problemlər və çatışmamazlıqlar da müşahidə olunur. Məhz bu problemlər və çatışmamazlıqların nəticəsidir ki, ölkənin sığorta sektoru maliyyə sisteminin inkişaf etmiş sahələrindən birinə çevrilə bilməmiş və onun iqtisadiyyata təsiri minimum səviyyədə qalmışdır.

Maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsində də qeyd olunduğu kimi Azərbaycanın sığorta sektoru son illərdə ümumi iqtisadi inkişaf fonunda stabil artım nümayiş etdisə də, onun maliyyə sektoruna, eləcə də iqtisadiyyata təsiri zəif olmuşdur.

Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının (MBNP) məlumatına əsasən 2015-ci ilin sonuna sığorta sektorunun maliyyə dərinliyini göstərən sığorta haqlarının ümumi daxili məhsula (ÜDM-ə) nisbəti cəmi 0,8 faiz təşkil etmişdir. İnkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə bu olduqca aşağı bir göstəricidir.

Həmin ölkələrdə sığorta haqlarının ümumi daxili məhsuldakı payı adətən 4-10% arasında dəyişir. Bunu aşağıdakı cədvəldən də müşahidə etmək mümkündür.

Cədvəl 3.1. İnkişaf etmiş ölkələrdə sığorta bazarının UDM-kı payı 2016-cı il

Ölkələr	Sığorta bazarının həcmi(milyard dollar)	Ölkə UDM-nin həcmi (miyard dollar)	Sığorta bazarının UDM-ki payı %-lə	Əhalinin sayı (milyon nəfər)	Adambaşına düşən sığorta haqqı(dollarla)
ABŞ	1320,0	18036,6	7,3	324,1	4070
Yaponiya	450,0	4 939,3	9,1	126,3	3560
ÇXR	387,0	11 199,1	3,5	1 382,3	280
Böyük Britaniya	320,0	2 618,9	12,2	65,1	4920
Almaniya	213,0	3 466,7	6,1	80,7	2640
Fransa	231,0	2 465,4	9,4	64,7	3570
İtaliya	165,0	1 849,9	8,9	59,8	2760
Cənubi Koreya	154,0	1 411,2	10,9	50,5	3050
Kanada	115,0	1 529,7	7,5	36,3	3170
Hollandiya	81,0	770,8	10,5	16,9	4790
Azərbaycan	0,3	41,2	0,8	9,8	26,5

Mənbə: (<http://www.knoll-makler.de/phv-usherb.html>)

Azərbaycanda sığorta sektorunun zəif inkişaf etməsinin əsas səbəblərindən biri əhalinin və hüquqi şəxslərin sığorta xidmətlərinə marağının aşağı olması, digər tərəfdən isə sığorta şirkətlərinə olan inamsızlıqdır.

Əhalinin və müəssisələrin sığorta xidmətlərinə marağının aşağı olması, bu xidmətlərdən geniş istifadə etməməsi onların real ödəniş qabiliyyətinin səviyyəsi və təklif olunan sığorta məhsullarının keyfiyyəti ilə sıx bağlıdır. Əhalinin, habelə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə vəziyyəti hazırda onlara istifadə etdikləri sığorta məhsullarının siyahısını genişləndirməyə imkan vermir. Adətən onlar üçün sığorta məhsullarına tələb sığortanın icbari növləri ilə məhdudlaşır.

Gələcəkdə iqtisadi konyunkturun yaxşılaşması və əhalinin gəlirlərinin artması sığorta xidmətlərinə daha geniş tələbin formalaşmasına gətirib çıxara bilər. Bunun həyata keçməsi üçün eyni zamanda sığorta olunanların motivasiyasını da dəyişmək vacibdir. Daha doğrusu potensial müştərilər sığortanı risklərin idarə edilməsinin səmərəli bir aləti və öz əmlak mənafehlərinin qorunması vasitəsi kimi qəbul etməlidirlər.

Qeyd elədiyimiz kimi sığorta sisteminin inkişafını ləngidən səbəblərdən biri də əhalinin sığorta şirkətlərinə olan inamsızlığıdır. Əsasən bu bəzi sığorta şirkətlərinin öz öhdəliklərini lazımınca yerinə yetirməmələrindən qaynaqlanır və öz növbəsində müştərilərin haqlı narazılığına səbəb olur.

Əhalinin sığortaya inamsızlığı sığorta şirkətlərinin qeyri-qənaətbəxş fəaliyyətləri ilə yanaşı sığorta haqqında zəruri məlumatlara, biliklərə malik olmamasından da irəli gəlir. Bu baxımdan sığorta sektorunun əsas problemləri sırasına insanların məlumatlılıq səviyyəsinin aşağı olması da daxil edilə bilər.

Sığorta biliklərinin məhdud olması və məlumatsızlıq sığortanın əsl mahiyyətini qavramağa, onun faydalarından yararlanmağa mane olur və eyni zamanda sığorta bazarının inkişafına da təsir edir. Əhalinin məlumatsızlığında yalnız onların bu təşəbbuslərinin az olması deyil, sığorta şirkətlərinin məlumatlandırma kampaniyası aparmamaları da böyük rol oynayır. Belə ki, şirkətlər reklam işləri ilə müqayisədə potensial müştərilərini məlumatlandırmaq fəaliyyətinə daha az önəm verir və buna daha az pul xərcləməyə çalışırlar.

Sığorta sektorunun problemlərindən bir digəri sığorta şirkətlərinin kapitallaşması ilə bağlıdır. Etiraf etmək lazımdır ki, bu sahədə vəziyyət elə də ürəkaçan deyildir. Aparılan təhlillər onu deməyə əsas verir ki, ölkədə sığorta şirkətlərinin bir çoxu minimum kapital tələbini qarşılamaqda çətinlik çəkir.

Məlumat üçün onu da qeyd edək ki, hazırda sığorta bazarında fəaliyyət göstərən yalnız on iki sığorta şirkətinin kapitalının həcmi 10-50 milyon manat arasında dəyişir. Yerdə qalan sığorta şirkətlərinin kapital həcmi isə 10 milyon manatdan da aşağıdır.

Cədvəl 3.2. Sığorta şirkətlərinin kapitalın həcminə əsasən mütləq göstəriciləri və bazar payları (2017)

Sığorta şirkətləri	Kapital (mln.manat)	Kapital üzrə bazar payı (%)
Pasa Sığorta	50,0	15,3
Paşa Həyat Sığorta	40,2	12,3
XalqSığorta	39,4	12,1
AzSığorta	20,3	6,2
AXA MBASK	19,7	6,0
İpək Yolu Sığorta	14,8	4,5
Meqa Sığorta	14,5	4,4
QalaHəyat Sığorta	12,9	3,9
Ata Sığorta	12,4	3,8

Mənbə: <https://www.fimsa.az/az/>

Bundan başqa ölkədəki sığorta şirkətlərinin çoxu hazırda kapital baxımından banklardan asılı vəziyyətdədir. Sığorta şirkətləri öz büdcələrini əsasən bankların hesabına tənzimləyir ki, bu da bir çox hallarda onların inkişafına ciddi maneə yaradır.

Bu baxımdan hazırkı şəraitdə sektorun yetərinə kapitalaşması və ictimai etimadın bərpa edilməsi üçün müvafiq tənzimləyici orqan tərəfindən zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinə böyük ehtiyac vardır.

Beləliklə, qeyd olunanlar Azərbaycanın sığorta sisteminin əsas problemlərinə ümumən aşağıdakıları aid etməyə imkan verir:

-əhalinin və hüquqi şəxslərin sığorta xidmətlərinə (məhsullarına) marağının aşağı olması;

-sığorta ehtiyatlarının yığılmasına imkan verməyən sığorta əməliyyatlarının aşağı həcmi;

-əhalidən investisiyaların cəlb edilməsinin mühüm aləti kimi uzunmüddətli həyat sığortasının zəif inkişafı;

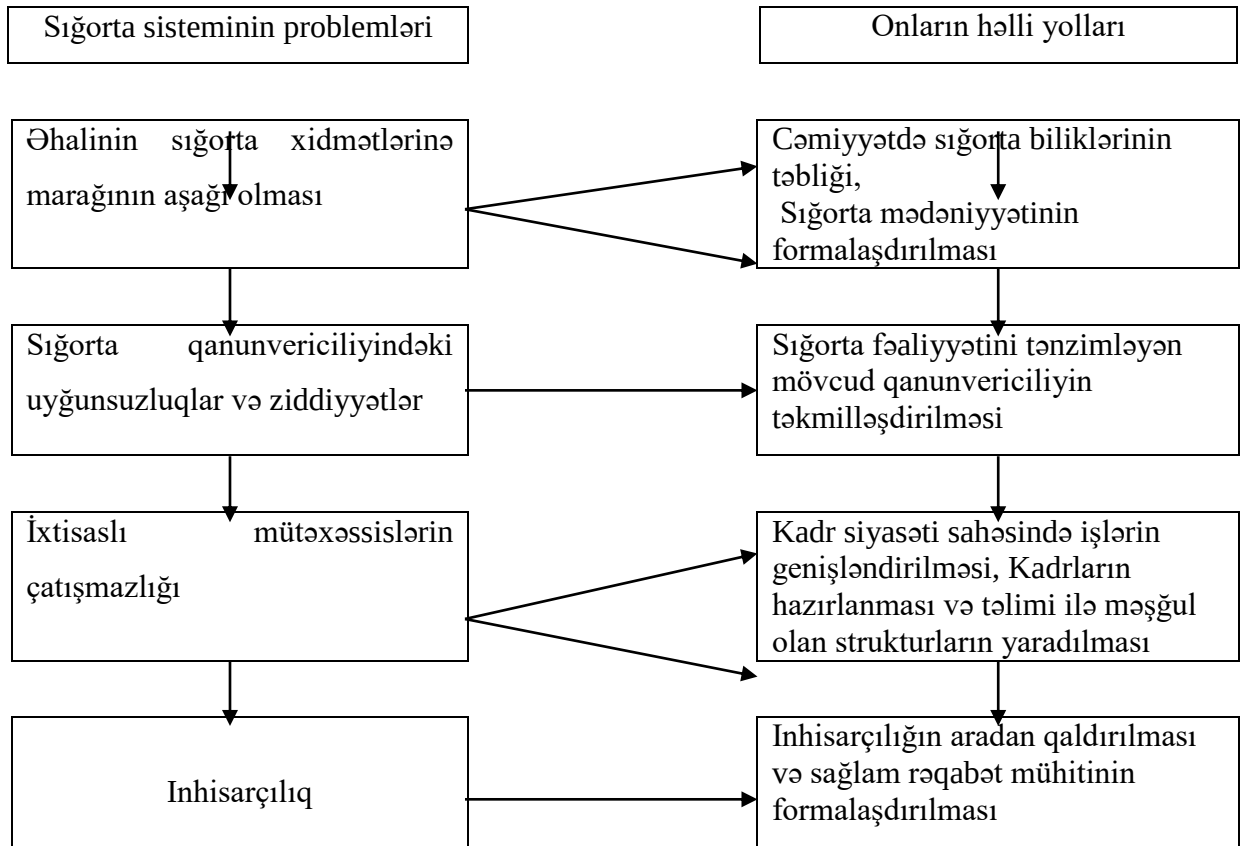
-rəqabətin məhdudlaşdırılması – bazarın yüksək konsentrasiyası;

-milli bazarın zəif maliyyə imkanları: sığorta şirkətlərinin kapitallaşmasının aşağı səviyyəsi;

-əhalinin sığorta mədəniyyətinin aşağı olması;

- sığorta bazarının infrastrukturunun kifayət qədər inkişaf etməməsi;
- sığorta şirkətlərinin personalının ixtisas səviyyəsinin aşağı olması;
- sığorta qanunvericiliyinin kifayət qədər mükəmməl, təkmil olmaması;
- sığorta bazarında təklif olunan sığorta xidmətlərinin sayının, çeşidinin məhdud, keyfiyyətinin isə aşağı olması və s.

Şəkil3.1. Sığorta sisteminin problemləri və onların həlli yolları

Mənbə: (Maxdiyeva Y.M., 2014)

Qeyd olunan problemlər sığortanın mühüm sahələrindən biri kimi məsuliyyət sığortası üçün də səciyyəvidir və onun inkişafına da öz mənfi təsirini göstərməkdədir.

Məsuliyyət sığortası Azərbaycan üçün ənənəvi olmayan, yeni bir sığorta sahəsidir. Əslində o, “şumlanmamış” sığorta sahəsidir. Ona görə də Azərbaycanda sığortanın bu sahəsi hələ də kifayət qədər inkişaf etməmişdir.

Onu da qeyd edək ki, İsveçrənin “Swiss Re” təkrarsığorta şirkətinin məlumatlarına əsasən inkişaf etmiş bazarlarda məsuliyyət sığortasının payı, bir qayda olaraq, qeyri-həyat sığortası sektorunda (nonlife insurance) yığılan sığorta haqlarının

8-15%-ni təşkil edir. Bu baxımdan respublikamız həmin ölkələrdən xeyli geridə qalır.

Məsuliyyət sığortasının və onun əksər növlərinin zəif inkişafını şərtləndirən əsas səbəblərdən biri mükəmməl, təkmil qanunvericilik bazasının yaradılmamasıdır. Məsuliyyət sığortasının bəzi növləri üzrə münasibətləri tənzimləyən, onun təşkili, hüquqi, iqtisadi əsaslarını müəyyən edən normativ-hüquqi aktlar hələ də işlənib hazırlanmamışdır.

Məsələn, indiyədək respublikada tibb işçilərinin (həkimlərin) peşə məsuliyyətinin sığortalıması üzrə müvafiq hüquqi normalar, qaydalar mövcud deyildir. Bunun da nəticəsində sığortanın qeyd olunan növü lazımınca inkişaf edə bilməmişdir. Təsədüfi deyildir ki, ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərindən yalnız biri və ya ikisi bu növ sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olur.

Təkcə bir faktı xatırlamaq yerinə düşər ki, "İcbari sığortalar haqqında" AR Qanununun qəbul edilməsi məsuliyyət sığortasının bəzi növlərinin (avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası, daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortası) sürətli inkişafına güclü təkan vermiş və bu sığorta növləri üzrə yığımların əsaslı şəkildə artmasına səbəb olmuşdur.

Bu vəziyyətdə inkişaf etmiş ölkələrin, xüsusən də Böyük Britaniyanın təcrübəsindən bəhrələnmək məqsədəuyğun olardı. Böyük Britaniyada demək olar ki, hər bir sığorta növü müvafiq qanunvericilik aktı ilə tənzimlənir.

Qanunvericiliklə yanaşı ölkəmizdə məsuliyyət sığortasının inkişafını ləngidən səbəblərdən biri də sığorta mədəniyyətinin aşağı olmasıdır. Təəssüflə qeyd edə bilərik ki, postsovet respublikalarında, o cümlədən Azərbaycanda yaşayan insanların böyük əksəriyyəti sığortaya riskin ötürülməsi və ya bölüsdürülməsi mexanizmi kimi deyil, daha çox məcburiyyət qarşısında ödənilməli olan bir xərc, əlavə məsrəf kimi baxırlar. Bu stereotipin sındırılması üçün məsuliyyət sığortasının, bütövlükdə sığortanın üstünlüklərinin, faydalarının təbliği üzrə geniş maarifləndirmə işlərinə ehtiyac vardır.

Məsuliyyət sığortasının problemləri sırasına ayrı-ayrı sığorta növləri üzrə sığorta tariflərinin yüksək olmasını, sığorta məsuliyyətinin limitinin isə digər ölkələrlə müqayisədə olduqca aşağı olmasını da aid etmək olar.

Məsuliyyət sığortasının əsas növlərinin daha da inkişafı və sığorta bazarında onlara olan marağın artırılması üçün sığorta limitlərinin müasir dövrün reallıqlarına uyğun artırılması məqsədəuyğun olardı.

Ölkənin sığorta bazarında məsuliyyət sığortası ilə əlaqədar problemlər yuxarıda qeyd etdiklərimizlə məhdudlaşmır və bu siyahını daha da genişləndirmək olar. Ümumən göstərilən faktlar və gəlinən nəticələr onu deməyə əsas verir ki, milli sığorta bazarının mühüm sementlərindən biri olan məsuliyyət sığortası digər sahələrlə müqayisədə zəif inkişaf etmişdir və onun inkişafı üçün hazırda həm sığortaçılar, həm də dövlət tərəfindən bir sıra zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır.

3.2. Azərbaycanın sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının inkişaf istiqamətləri

Azərbaycanda sən dövlərdə məsuliyyət sığortasının inkişafına, istər dövlətin istərsə də cəmiyyətin marağı getdikcə artır. Bunun nəticəsidir ki, məsuliyyət sığortasının bir çox növləri, məsələn avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, daşıyıcıların məsuliyyət sığortası, işəgötürənlərin məsuliyyət sığortası, peşə məsuliyyətinin sığortası, məhsul istehsalçısının məsuliyyətinin sığortası və s. yerli sığortaçıların sığorta portfelinin strukturunda əhəmiyyətli mövqe tutmağa başlamışlar.

Məsuliyyət sığortası üçüncü şəxslərə dəyən zərərlərlə bağlı sığortalının maraqlarının qorunmasına xidmət edən effektiv bir fəaliyyət sahəsidir. Sığortanın bu sahəsi sığortalılar, zərərçəkənlər və bütövlükdə dövlət üçün böyük iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir.

Məsuliyyət sığortası hazırda iqtisadiyyatın sosial əhəmiyyətli sferalarının tənzimlənməsinin mühüm bir aləti və vətəndaşların əmlak mənafeələrinin müdafiəsinin səmərəli mexanizmi kimi çıxış edir.

Məlum olduğu kimi iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə məsuliyyət sığortası sığortanın ən vacib və davamlı inkişaf edən sahələrindəndir. Bu ölkələrdə məsuliyyət sığortasının inkişafını aşağıdakılar şərtləndirir:

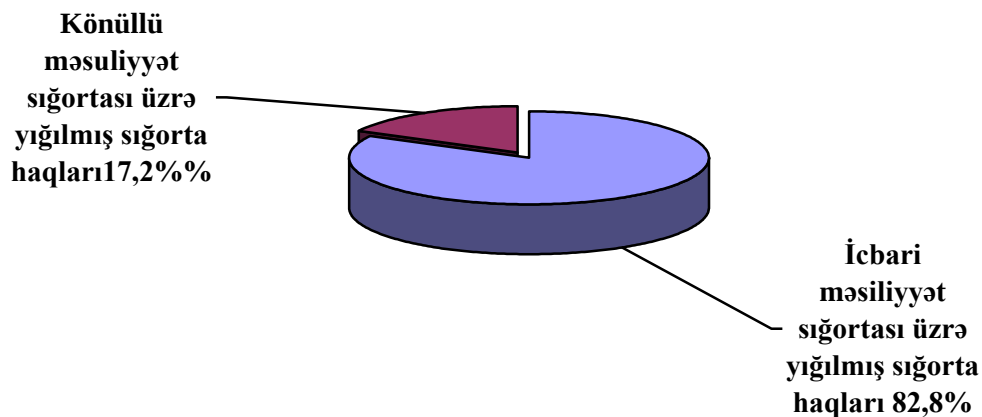
- vətəndaşların zərərin (itkilərin) ödənilməsinə dair öz hüquqlarını dərk etməsi;
- əhalinin rifah halının və müvafiq olaraq, ödəniş qabiliyyətinin artması;
- cəmiyyətin sənayeləşməsi, texnika və texnologiyaların inkişafı ilə əlaqədar arzuolunmaz hadisələrə və zərərlərə səbəb olan amillərin sayının artması;
- arzuolunmaz hadisələrin və vurulan zərərlərin həcmnin artması;
- zərər kateqoriyasının hüquqi müstəvidə geniş şərh olunması mümkünlüyü və bunun nəticəsi kimi zərərin ödənilməsi hüququnun əldə edilməsi;
- yeni qanunvericilik təşəbbüsləri;
- müvafiq qanunların tətbiq dairəsinin genişləndirilməsi və s.

Bu yuxarıda sadalanan amillər, qərblərinin iqtisadiyyatının inkişafı prosesində əldə olunan sosial və iqtisadi təminatlar, hüquq və azadlıqların yüksək səviyyəsi ilə əlaqədardır.

Azərbaycana gəldikdə isə ölkəmizdə sığortanın bu sahəsi hələ də kifayət qədər inkişaf etməmişdir. Ölkənin sığorta bazarının tədqiqi onu deməyə əsas verir ki, hazırda respublikada məsuliyyət sığortasının könüllü növləri ilə müqayisədə icbari növləri daha çox inkişaf etmiş və yayılmışdır. Bu əsasən məsuliyyət sığortasının qeyd olunan növlərinin icbari xarakteri və onlardan yayınmanın çətinliyi ilə əlaqələndirilə bilər.

Ötən il məsuliyyət sığortasının icbari növləri üzrə 92,9 milyon manat, könüllü növləri üzrə isə 19,3 milyon manat sığorta haqları yığılmışdır. Məsuliyyət sığortasının icbari növləri üzrə yığımlar sığorta bazarında ümumilikdə yığılmış sığorta haqlarının 16,7%-ni təşkil etmişdir. İcbari məsuliyyət sığortasının bütövlükdə məsuliyyət sığortası sektorundakı payı isə keçən il 82,8% səviyyəsində olmuşdur.

Şəkil 3.2. 2017-ci ildə icbari məsuliyyət sığortasının ümumən məsuliyyət sığortası sektorundakı payı

Mənbə: şəkil 3.2. <https://www.fimsa.az/az/> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

İcbari məsuliyyət sığortası sektorunda istər yığılan sığorta haqlarının, istərsə də verilən sığorta ödənişlərinin başlıca hissəsi avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortasının payına düşmüşdür. Məsələn, ötən il icbari məsuliyyət

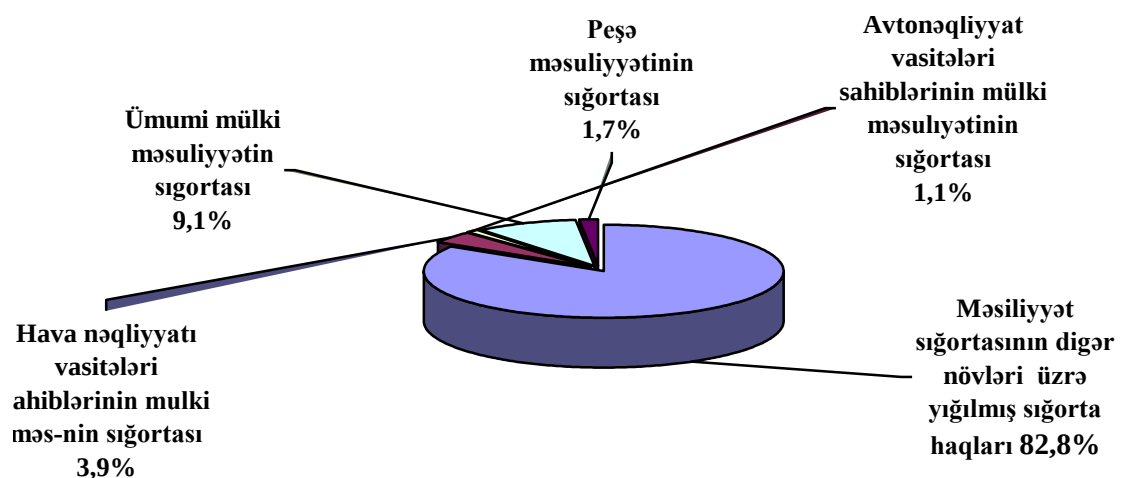
sığortası sektorunda bu sığorta növünün sığorta yığımları və ödənişlərindəki payı müvafiq olaraq 99,7 % və 99,9% təşkil etmişdir.

Məsuliyyət sığortasının digər icbari növlərinin, auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortasının və daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortasının icbari məsuliyyət sığortası sektorunda yığılan sığorta haqları və ödənişlərindəki ümumi payı isə 0,3% və 0,1% təşkil etmişdir.

Bir çox ekspertlər bu cür vəziyyəti sığorta bazarının inkişafına, genişlənməsinə mane olan mənfi bir hal kimi qiymətləndirirlər. Məhz bu baxımdan respublikanın sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının inkişafının əsas istiqamətlərindən biri könüllü məsuliyyət sığortasının inkişaf etdirilməsi olmalıdır.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, hazırda könüllü məsuliyyət sığortasının inkişafı lazımi səviyyədə deyildir və bu sektor üzrə əməliyyatların həcmi olduqca aşağıdır.

Şəkil 3.3. 2017-ci ildə məsuliyyət sığortasının könüllü növlərinin ümumən məsuliyyət sığortası sektorunda yığılmış sığorta haqlarındakı payı

Mənbə: şəkil 3.3. <https://www.fimsa.az/az/> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Məsuliyyət sığortasının, o cümlədən könüllü məsuliyyət sığortasının inkişafı fikrimizcə sığorta şərtlərinin, tarif dərəcələrinin dəyişdirilməsi, yeniləşdirilməsi yolu ilə könüllü sığorta növlərinin cəlbediciliyinin artırılması hesabına təmin edilməlidir. Bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilsə də onlar yetərli deyildir və daha geniş işlərə, təşəbbüslərə ehtiyac duyulur.

Məsuliyyət sığortasının inkişafı üçün peşə məsuliyyətinin sığortasının ayrı-ayrı növləri üzrə vahid standart qaydaların hazırlanması və tətbiqi də məqsəduyğun olardı. Çünki, hazırda peşə məsuliyyəti sığortasının bəzi növlərinin (həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortası, notariusların peşə məsuliyyətinin sığortası) həyata keçirilməsi qaydaları mövcud deyildir və bu da qeyd olunan sığorta növlərinin inkişafına lazımi şərait yaratmır.

Ona görə də bu sığorta növlərinin ölkə üzrə geniş yayılması və inkişafı üçün sığorta şirkətlərinin ittifaqları və ya assosiasiyaları tərəfindən hazırlanmış və müvafiq aidiyyəti orqan tərəfindən təsdiqlənmiş vahid qaydaların hazırlanması və istifadəsi zəruridir.

Məsuliyyət sığortasının əsasən də peşə məsuliyyətinin sığortasının inkişafı üçün sığorta məsuliyyətinin limitinin artırılması da məqsəduyğundur. Aparılan araşdırmalar onu göstərir ki, peşə məsuliyyətinin sığortası müqavilələri üzrə müəyyən edilən sığorta məbləğləri (məsuliyyət limiti) istər sığortalıların, istərsə də zərərçəkmiş üçüncü şəxslərin maraqlarına cavab vermir.

Məsuliyyət sığortasının digər növləri məsələn, avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası üzrə də vəziyyət demək olar ki, eynidir. Azərbaycanda bu sığorta növü üzrə məsuliyyət limiti 5 min manat və ya təxminən 3 min dollar səviyyəsindədir.

Halbuki bu sığorta növü üzrə sağlamlığa vurulan zərərlərə görə sığorta limiti İsveçdə 36 milyon dollar, İsveçrədə 10 milyon dollar, Hollandiyada 1 milyon dollar, İtaliyada 880 min dollar, Almaniya 580 min dollar, Xorvatiyada 230 min dollar, Estoniyada 150 min dollar, Bolqarıstanda 15 min dollar, Latviyada 3,5 min dollar müəyyən edilir.

Eyni zamanda Belçika, Fransa, İrlandiya, Lüksemburq, Böyük Britaniya, Finlandiya, Norveç kimi ölkələrdə vətəndaşların həyatı və sağlamlığına vurulan zərərlərə görə ödənişlərin məbləğləri limitsiz olaraq müəyyən olunur.

Əmlaka vurulan zərəre görə sığorta məsuliyyətinin limiti isə ayrı-ayrı ölkələrdə aşağıdakı kimi müəyyən olunur: İsveçrə və Danimarkada 2 milyon dollar, Avstriyada 900 min dollar, Fransada 500 min dollar, Böyük Britaniyada 370 min dollar,

Almaniyada 230 min dollar, Sloveniyada 150 min dollar, Bolqarıstanda 9 min dollar, Latviyada 5 min dollar.

Cədvəl 3.3. Ayır-ayrı ölkələrdə avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə əmlaka və sağlamlığa vurulan zərərlərə görə sığorta limiti

Ölkə	Əmlaka vurulan zərərə görə sığorta limiti (ABŞ dolları)	Sağlamlığa vurulan zərərə görə sığorta limiti (ABŞ dolları)
İsveçrə	2 000 000	10 000 000
Danimarka	2 000 000	10 000 000
Fransa	500 000	Limit yoxdur
Böyük Britaniya	370 000	Limit yoxdur
Almaniya	230 000	580 000
Sloveniya	150 000	220 000
Xorvatiya	120 000	230 000
Estoniya	40 000	150 000
İspaniya	30 000	110 000
Bolqarıstan	9 000	15 000
Latviya	5 000	35 000
Azərbaycan	2 941	29 410

Mənbə: cədvəl <http://www.knoll-makler.de/phv-usherb.html> internet resursunun məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Beləliklə, məsuliyyət sığortasının və onun ayrı-ayrı növlərinin daha da inkişafı və ölkədə ona olan marağın artırılması üçün sığorta limitlərinin müasir dövrün reallıqlarına uyğun artırılması da məqsəduyğun olardı.

Sonda qeyd olunanları ümumiləşdirərək ölkədə məsuliyyət sığortasının inkişafı baxımından aşağıdakıların reallaşdırılmasını zəruri hesab edirəm:

- məsuliyyət sığortası üzrə beynəlxalq təcrübənin (xüsusən də peşə məsuliyyətinin sığortası üzrə) tətbiqi;
- könüllü məsuliyyət sığortasının inkişaf etdirilməsi;

- məsuliyyət sığortasının ayrı-ayrı növləri üzrə vahid standart qaydaların hazırlanması və tətbiqinin təmin edilməsi;
- məsuliyyət sığortasının bəzi növləri üzrə (peşə məsuliyyətinin sığortası, avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası) sığorta məsuliyyətinin limitlərinin artırılması.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

1. Müasir dövrdə məsuliyyət sığortası sığorta fəaliyyətinin müstəqil bir sahəsi kimi fəaliyyət göstərir. Məsuliyyət sığortası üçüncü şəxslərə dəyən zərərlərlə bağlı sığortalının maraqlarının qorunmasına xidmət edən effektiv bir fəaliyyət sahəsidir.

Məsuliyyət sığortası – sığortanın müstəqil bir sahəsi olmaqla, müxtəlif sığorta növlərini özündə birləşdirir və sığortalının (sığorta olunanın) üçüncü tərəfin şəxsinə və ya əmlakına vurduğu zərərin ödənilməsini nəzərdə tutur[9 səh-101].

Sığortanın bu sahəsi sığortalılar, zərərçəkənlər və bütövlükdə dövlət üçün böyük iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir.

Məsuliyyət sığortası hazırda iqtisadiyyatın sosial əhəmiyyətli sferalarının tənzimlənməsinin mühüm bir aləti və vətəndaşların əmlak mənafeələrinin müdafiəsinin səmərəli mexanizmi kimi çıxış edir.

Məsuliyyət sığortası bir çox elmi ədəbiyyatlarda sığortanın müstəqil bir sahəsi kimi göstəriləndə, xarici təcrübədə o, əmlak sığortasına aid edilir və bir çox təsərrüfat subyektləri və ayrı-ayrı peşə sahibləri üçün (kazino, gecə klubları, otel, restoran, idman-əyləncə müəssisələri sahibləri, həkimlər, vəkillər, notariuslar, gömrük işçiləri) məcburi xarakter daşıyır[8].

“Sığorta fəaliyyəti haqqında” AR Qanununa əsasən respublikamızda da sığorta obyektinə görə məsuliyyət sığortası əmlak sığortasına aid edilir və onun aşağıdakı növləri müəyyən edilir: avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mulki məsuliyyətinin sığortası, hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, dəmiryol nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, su nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, yük daşıyanın mülki məsuliyyətinin sığortası, mülki-hüquqi müqavilə üzrə mülki məsuliyyətin sığortası, peşə məsuliyyətinin sığortası, işəgötürənin məsuliyyət sığortası, ümumi mülki məsuliyyətin sığortası, auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortası, daşınmaz əmlakın istismarı ilə əlaqədar mülki məsuliyyətin icbari sığortası[1].

2. Məsuliyyət sığortası – sığortanın mühüm bir sahəsidir və sığorta növlərinin geniş dairəsini əhatə edir. Müasir dövrdə məsuliyyət sığortasını üç əsas qrupa ayırırlar:

-mülki məsuliyyətin sığortası – avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, su və hava nəqliyyatı vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, işə götürənin məsuliyyət sığortası və s.

-peşə məsuliyyətinin sığortası – bura aşağıdakı peşə sahiblərinin peşə məsuliyyətinin sığortası daxildir – həkimlərin, mühasiblərin, vəkillərin, auditorların, bank işçilərinin, memarların, mühəndislərin və s.

-məhsulun keyfiyyətinə görə məsuliyyət sığortası – istehsalçının məsuliyyət sığortası, məhsul satıcısının məsuliyyət sığortası [11].

3. Azərbaycanın sığorta bazarı hazırda dinamik inkişaf edən bir bazar kimi xarakterizə olunur. Belə ki, bu bazar hər il rəsmi məlumatlara əsasən 5-10% artır və bu proses sürəkli, davamlı xarakter alır. 2010-cu ildə Azərbaycanın sığorta bazarının həcmi təxminən 200 milyon manat olmuşdursa, sonrakı illərdə bu rəqəm bir neçə dəfə artaraq 2017-ci ildə 556,9 milyon manat səviyyəsinə qədər yüksəlmişdir.

Onu da qeyd etmək ki, son 6-7 ildə yüksək artım dinamikası nümayiş etdirən sığorta bazarının artımı illər üzrə fərqli olmuşdur. Sığorta bazarı 2014-2016-cı illərdə ümumdünya maliyyə-iqtisadi böhranının, xüsusilə neftin qiymətinin aşağı düşməsinin təsirindən ölkədə iqtisadi inkişafın və fəallığın azalması, bank sektorunun zəifləməsi, manatın iki dəfə ardıcıl devalvasiyası və digər amillərin təsirindən dolayı yalnız 3-5%-lik artım göstərmişdir. Sonrakı illərdə isə sığorta bazarının inkisafı daha da sürətlənmiş və illik artım 13-14% səviyyəsinə yaxınlaşmışdır.

Sığorta bazarının çox vacib makroiqtisadi göstəricisi olan yığılan sığorta haqlarının ölkənin Ümumi Daxili Məhsulundakı (ÜDM) xüsusi çəkisi də (bazarın dərinlik göstəricisi) artan dinamika göstərməklə son illərdə əsasən 0,8% səviyyəsində sabitləşmişdir.

Azərbaycanın sığorta bazarı digər ölkələrin sığorta bazarlarından özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir. İnkişaf etmiş ölkələrdə sığorta bazarının 55-60%-i adətən həyat sığortası hesabına formalaşır. Ölkəmizdə isə əks tendensiya müşahidə olunur. Belə ki, respublikanın sığorta bazarının 60-65%-i əsasən qeyri-həyat sığortası məhsulları hesabına formalaşır.

Lakin buna baxmayaraq Azərbaycanda həyat sığortası üzrə sığorta daxilolmaları ildən-ilə artır. Bu əsasən həyatın yaşam sığortası, həyatın ölüm halından sığortası, əmək qabiliyyətinin sığortası və digər sığorta növlərinin hesabına baş verir. Onu da qeyd etmək ki, bu sığorta sinifi üzrə sığorta haqlarında müşahidə olunan artım ümumən yetərli hesab edilmir.

4. Azərbaycanda sığortanın mühüm sahələrindən biri olan məsuliyyət sığortası lazımi qədər inkişaf etməmişdir.

Təhlillər göstərir ki, könüllü sığorta sektorunda məsuliyyət sığortası məcmu sığorta haqlarındakı payına görə sonuncu yerlərdən birini tutur. 2017-ci ildə məsuliyyət sığortası üzrə ümumilikdə 19,3 milyon manat sığorta haqları yığılmışdır ki, o da ümumi sığorta haqlarının 3,5%-ni təşkil edir.

Onu da qeyd etmək ki, İsveçrənin “Swiss Re” təkrarsığorta şirkətinin məlumatlarına əsasən inkişaf etmiş bazarlarda məsuliyyət sığortasının payı, bir qayda olaraq, qeyri-həyat sığortası sektorunda (nonlife insurance) yığılan sığorta haqlarının 8-15%-ni təşkil edir.

Könüllü məsuliyyət sığortası üzrə yığımların xüsusi çəkisi son illərdə məsuliyyət sığortası sektorunda yığılan ümumi sığorta haqlarında tədricən azalmışdır. Bunun əksinə olaraq sığorta ödənişlərinin xüsusi çəkisi isə məsuliyyət sığortası üzrə məcmu ödənişlərdə tədricən artmışdır.

İcbari məsuliyyət sığortası sektorunda son illərdə istər yığılan sığorta haqlarının, istərsə də verilən sığorta ödənişlərinin başlıca hissəsi avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortasının payına düşmüşdür. Məsələn, ötən il icbari məsuliyyət sığortası sektorunda bu sığorta növünün sığorta yığımları və ödənişlərindəki payı müvafiq olaraq 99,7 % və 99,9% təşkil etmişdir. Göründüyü kimi bu olduqca yüksək bir göstəricidir.

Məsuliyyət sığortasının digər icbari növlərinin, auditorların peşə məsuliyyətinin icbari sığortasının və daşınmaz əmlakın istismarı ilə bağlı mülki məsuliyyətin icbari sığortasının icbari məsuliyyət sığortası sektorunda yığılan sığorta haqları və ödənişlərindəki ümumi payı isə 0,3% və 0,1% təşkil etmişdir.

5. Beynəlxalq sığorta təcrübəsində məsuliyyət sığortası yüz ildən çoxdur ki, tətbiq olunur. Məsuliyyət sığortasının inkişafı elmi-texniki tərəqqi ilə yanaşı getmiş və o, həyat fəaliyyətinin demək olar ki, bütün sahələrini əhatə etmişdir.

Məsuliyyət sığortası inkişaf etmiş ölkələrdə sığorta növlərinin geniş dairəsini əhatə edir. Bu sığorta növlərinin bəziləri ölkəmizdə tətbiq olunsada, əksəriyyəti respublikamızın sığorta bazarı üçün xarakterik deyil.

Onu da qeyd etmək ki, respublikanın sığorta bazarı üçün ekzotik sayılan bu sığorta növlərinin əksəriyyəti icbari qaydada həyata keçirilir. Məsələn, dünya sığorta bazarında önəmli bir yeri olan Almaniyada, 1934-ci ildən federal səviyyədə tətbiq olunan ovçuların üçüncü şəxslər qarşısındakı məsuliyyətinin icbari sığortası fəaliyyət göstərir.

Böyük Britaniyada isə bizim üçün qeyri-adi olan sığorta növlərindən atçılıq idmanı ilə məşğul olan şəxslərin və təhlükəli heyvanların sahiblərinin məsuliyyət sığortası mövcuddur[22].

İnkişaf etmiş ölkələrdə məsuliyyət sığortasının ən geniş yayılmış növləri avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası, işəgötürənin məsuliyyətinin icbari sığortası, ayrı-ayrı peşə sahiblərinin (vəkillər, həkimlər, memarlar, brokerlər və s.) peşə məsuliyyətinin sığortası, mülki məsuliyyətin sığortası hesab olunur.

Qeyd olunan sığorta növlərinə yanaşma Azərbaycanda və digər ölkələrdə demək olar ki, eynidir. Lakin hər bir ölkənin sığorta sisteminin yaranma və inkişaf xüsusiyyətlərindən irəli gələn əhəmiyyətli fərqlər də vardır.

Əsas fərqlərdən biri sığorta məsuliyyətinin limiti ilə bağlıdır. Məsələn, avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə sağlamlığa vurulan zərərlərə görə sığorta limiti İsveçdə 36 milyon dollar, İsveçrədə 10 milyon dollar, Hollandiyada 1 milyon dollar, İtaliyada 880 min dollar, Almaniyada 580 min dollar, Xorvatiyada 230 min dollar, Estoniyada 150 min dollar, Bolqarıstanda 15 min dollar, Latviyada 3,5 min dollar müəyyən edildiyi halda Azərbaycanda isə bu rəqəm 5 min manat və ya təxminən 3 min dollar səviyyəsindədir.

Eyni zamanda Belçika, Fransa, İrlandiya, Lüksemburq, Böyük Britaniya, Finlandiya, Norveç kimi ölkələrdə vətəndaşların həyatı və sağlamlığına vurulan zərərlərə görə ödənişlərin məbləğləri limitsiz olaraq müəyyən olunur[31].

Əmlaka vurulan zərəre görə sığorta məsuliyyətinin limiti isə ayrı-ayrı ölkələrdə aşağıdakı kimi müəyyən olunur: İsveçrə və Danimarkada 2 milyon dollar, Avstriyada 900 min dollar, Fransada 500 min dollar, Böyük Britaniyada 370 min dollar, Almaniyada 230 min dollar, Sloveniyada 150 min dollar, Bolqarıstanda 9 min dollar, Latviyada 5 min dollar[31].

Məsuliyyət sığortasının qeyd olunan növlərinin daha da inkişafı və ölkədə onlara olan marağın artırılması üçün sığorta limitlərinin müasir dövrün reallıqlarına uyğun artırılması məqsədəuyğun olardı.

6. Məsuliyyət sığortası Azərbaycan üçün ənənəvi olmayan, yeni bir sığorta sahəsidir. Əslində o, “şumlanmamış” sığorta sahəsidir. Ona görə də Azərbaycanda sığortanın bu sahəsi hələ də kifayət qədər inkişaf etməmişdir.

Məsuliyyət sığortasının və onun əksər növlərinin zəif inkişafını şərtləndirən əsas səbəblərdən biri mükəmməl, təkmil qanunvericilik bazasının yaradılmamasıdır. Məsuliyyət sığortasının bəzi növləri üzrə münasibətləri tənzimləyən, onun təşkilatı, hüquqi, iqtisadi əsaslarını müəyyən edən normativ-hüquqi aktlar hələ də işlənilib hazırlanmamışdır.

Məsələn, indiyədək respublikada tibb işçilərinin (həkimlərin) peşə məsuliyyətinin sığortalanması üzrə müvafiq hüquqi normalar, qaydalar mövcud deyildir. Bunun da nəticəsində sığortanın qeyd olunan növü lazımınca inkişaf edə bilməmişdir. Təsadüfi deyildir ki, ölkədə fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərindən yalnız biri və ya ikisi bu növ sığorta fəaliyyəti ilə məşğul olur.

Qanunvericiliklə yanaşı ölkəmizdə məsuliyyət sığortasının inkişafını ləngidən səbəblərdən biri də sığorta mədəniyyətinin aşağı olmasıdır. Təəssüflə qeyd edə bilərik ki, postsovet respublikalarında, o cümlədən Azərbaycanda yaşayan insanların böyük əksəriyyəti sığortaya riskin ötürülməsi və ya bölüsdürülməsi mexanizmi kimi deyil, daha çox məcburiyyət qarşısında ödənilməli olan bir xərc, əlavə məsrəf kimi baxırlar. Bu stereotipin sındırılması üçün məsuliyyət sığortasının, bütövlükdə sığortanın

üstünlüklərinin, faydalarının təbliği üzrə geniş maarifləndirmə işlərinə ehtiyac vardır.

Məsuliyyət sığortasının problemləri sırasına ayrı-ayrı sığorta növləri üzrə sığorta tariflərinin yüksək olmasını, sığorta məsuliyyətinin limitinin isə digər ölkələrlə müqayisədə olduqca aşağı olmasını da aid etmək olar.

Ölkənin sığorta bazarında məsuliyyət sığortası ilə əlaqədar problemlər yuxarıda qeyd etdiklərimizlə məhdudlaşmır və bu siyahını daha da genişləndirmək olar. Ümumən göstərilən faktlar və gələn nəticələr onu deməyə əsas verir ki, milli sığorta bazarının mühüm sementlərindən biri olan məsuliyyət sığortası digər sahələrlə müqayisədə zəif inkişaf etmişdir və onun inkişafı üçün hazırda həm sığortaçılar, həm də dövlət tərəfindən bir sıra zəruri tədbirlərin həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır.

7. Azərbaycanda sən dövrlərdə məsuliyyət sığortasının inkişafına, istər dövlətin istərsə də cəmiyyətin marağı getdikcə artmaqdadır. Ümumən ölkənin sığorta bazarının tədqiqi onu deməyə əsas verir ki, hazırda respublikada məsuliyyət sığortasının könüllü növləri ilə müqayisədə icbari növləri daha çox inkişaf etmiş və yayılmışdır. Bu əsasən məsuliyyət sığortasının qeyd olunan növlərinin icbari xarakteri və onlardan yayınmanın çətinliyi ilə əlaqələndirilə bilər.

Bir çox ekspertlər bu cür vəziyyəti sığorta bazarının inkişafına, genişlənməsinə mane olan mənfi bir hal kimi qiymətləndirirlər. Məhz bu baxımdan respublikanın sığorta bazarında məsuliyyət sığortasının inkişafının əsas istiqamətlərindən biri könüllü məsuliyyət sığortasının inkişaf etdirilməsi olmalıdır.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, hazırda könüllü məsuliyyət sığortasının inkişafı lazımi səviyyədə deyildir və bu sektor üzrə əməliyyatların həcmi olduqca aşağıdır.

Məsuliyyət sığortasının, o cümlədən könüllü məsuliyyət sığortasının inkişafı fikrimizcə sığorta şərtlərinin, tarif dərəcələrinin dəyişdirilməsi, yeniləşdirilməsi yolu ilə könüllü sığorta növlərinin cəlbediciliyinin artırılması hesabına təmin edilməlidir. Bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilsə də onlar yetərli deyildir və daha geniş işlərə, təşəbbüslərə ehtiyac duyulur.

Məsuliyyət sığortasının inkişafı üçün peşə məsuliyyətinin sığortasının ayrı-ayrı növləri üzrə vahid standart qaydaların hazırlanması və tətbiqi də məqsədəuyğun

olardı. Çünki, hazırda peşə məsuliyyəti sığortasının bəzi növlərinin (həkimlərin peşə məsuliyyətinin sığortası, notariusların peşə məsuliyyətinin sığortası) həyata keçirilməsi qaydaları mövcud deyildir və bu da qeyd olunan sığorta növlərinin inkişafına lazımi şərait yaratmır.

Ona görə də bu sığorta növlərinin ölkə üzrə geniş yayılması və inkişafı üçün sığorta şirkətlərinin ittifaqları və ya assosiasiyaları tərəfindən hazırlanmış və müvafiq aidiyyəti orqan tərəfindən təsdiqlənmiş vahid qaydaların hazırlanması və istifadəsi zəruridir.

Məsuliyyət sığortasının əsasən də peşə məsuliyyətinin sığortasının inkişafı üçün sığorta məsuliyyətinin limitinin artırılması da məqsəduyğundur. Aparılan araşdırmalar onu göstərir ki, peşə məsuliyyətinin sığortası müqavilələri üzrə müəyyən edilən sığorta məbləğləri (məsuliyyət limiti) istər sığortalıların, istərsə də zərərçəkmiş üçüncü şəxslərin maraqlarına cavab vermir.

Məsuliyyət sığortasının digər növləri məsələn, avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin sığortası üzrə də vəziyyət demək olar ki, eynidir. Azərbaycanda bu sığorta növü üzrə məsuliyyət limiti 5 min manat və ya təxminən 3 min dollar səviyyəsindədir.

Sonda qeyd olunanları ümumiləşdirərək ölkədə məsuliyyət sığortasının inkişafı baxımından aşağıdakıların reallaşdırılmasını zəruri hesab edirəm:

- məsuliyyət sığortası üzrə beynəlxalq təcrübənin (xüsusən də peşə məsuliyyətinin sığortası üzrə) tətbiqi;
- könüllü məsuliyyət sığortasının inkişaf etdirilməsi;
- məsuliyyət sığortasının ayrı-ayrı növləri üzrə vahid standart qaydaların hazırlanması və tətbiqinin təmin edilməsi;
- məsuliyyət sığortasının bəzi növləri üzrə (peşə məsuliyyətinin sığortası, avtonəqliyyat vasitələri sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası) sığorta məsuliyyətinin limitlərinin artırılması.

Ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. “Sığorta fəaliyyəti haqqında” AR Qanunu – 25 dekabr 2007 ;
2. «İcbari sığortalar haqqında» AR Qanunu 2011-ci il 24 iyun;
3. “Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında” AR Qanunu 22 may 2007;
4. AR-da maliyyə xidmətlərinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi -6 dekabr 2016-ci il;
5. Xudiyev N.N. 2003, “Sığorta”.
6. B. Xankişiyev, 2006 (Dərs vəsaiti) “Sığorta fəaliyyətinin əsasları” Bakı;
7. E.N.Rudskaya 2008 “Maliyyə və kredit” Dərs vəsaiti Rostov
8. Marenkov N.L., Kosarenko N.N., 2003 “Sığorta işi” Moskva.
9. Kazansev S.K., 1998 Məsuliyyət sığortası//Sığortanın əsasları Dərs vəsaiti . Səh 101.
- 10.“Sığorta terminləri lüğəti” respublika qanunvericiliyi və beynəlxalq təcrübənin müqayisəsində
11. Milyakov N.V. 2004“Maliyyə” M.: İnfra-M, – 543 səh.;
12. Şaxov V.V., 2003 Sığorta: ali məktəblər üçün dərslik. M.:UNITY;
13. Qomellya V.B., 1998 Peşə məsuliyyəti sığortasının əlavə şərtləri // Sığorta işinin əsasları: dərslik. — M.: SOMİNTEK — S. 250-257.

Xarici dildə

1. Т. А. Фёдорова. 2009. Страхование гражданской ответственности производителя товара // Страхование: учебник /3-е изд. — М.: Магистр,— С. 717-723.,
2. Грищенко Н.Б. 2001. Основы страховой деятельности. Учебное пособие Барнаул

3. Сплетухов Ю.А., Дюжиков Е.Ф.. 2006. Страхование: Уч. пособие. - М.: ИНФРА-М, - 312 с.
4. Балабанов И.Т. , Балабанов А.И. 2013 Страхование. Учебник для вузов Москва 2003.
5. И.И. Глотова и другие 2011 Финансы: учебник / Ставрополь . - 492 с.
6. В.А. Шербаков, Е.В. Костяева. 2007 Страхование : учебное пособие— М.: КНОРУС, 2007. - 312 с..
7. Махдиева Ю.М., 2014 «Страхование ответственности в России: сщвременное состояние и направления развития» Научная статья .
8. Журавлев Ю.М. 1991. «Страхование профессиональной ответственности» М.:Юкис.-
9. Русецкая Э.А., Арустамова В.А., 2010 Перспективы развития страхования профессиональной ответственности в РФ // Финансы и кредит. № 20. С. 46–51.
10. Косаренко Н.Н., 2009 «Современное страховое право» учеб. пособие
11. Сплетухов Ю.А., 2001 «Страхование ответственности» М.:Аудит
12. Годин А.М., Демидов С.Р., Фрумина С.В., 2015 Страхование: Учеб. -М. : Дашков и К., - 502 с.
13. <http://www.maliyye.gov.az/>
14. <https://articlekz.com/article/13835>
15. https://www.azertag.com/store/files/2018/IYUN/Yanvar-may_2018_sinifler.pdf
16. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
17. <https://www.fimsa.az/az/press-reliz/375>
18. <http://www.center-bereg.ru/b5187.html>
19. <http://www.knoll-makler.de/phv-usherb.html>
20. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
21. <http://www.maliyye.gov.az/sites/default/files/Izah2011.pdf>